

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

GARİB-NÂME'DE SIFATLAMA EKLERİ

Nurdan VARAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem TOPÇU

HAZİRAN - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GARİB-NÂME'DE SIFATLAMA EKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurdan VARAN

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Eski Türk Dili

“Bu tez 24/06/2024 tarihinde hibrit olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem TOPÇU	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Serpil YAZICI ŞAHİN	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe AYDIN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Nurdan VARAN

24/06/2024

ÖN SÖZ

Türk dilinin eklerinin genel olarak yapım eki ve çekim eki olarak iki ana sınıfa ayrılması ve eklerle bu başlıklar altında yer bulunmaya çalışılması bir dil bilgisi sorunu oluşturmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre eklerin ekleşme sistemindeki görevine bakılmadan, ekin kullanılan en yaygın şekline ve görevine göre sınıflandırılması, bu sorunun kaynağı durumundadır. Ancak işlev odaklı bir yaklaşımda bulunulduğunda yapım eki başlığı altına dâhil edilemeyecek olan sıfatlama eki, başka bir üst kategoriye bağlı bir ek sınıfı içinde değerlendirilebilir. Yapım ekinin en ayırt edici özelliği olan anlam değiştirme işlevine sahip olmayan bu ek sınıfı, söz dizisindeki yeri incelendiğinde tamlayan-tamlanan ilişkisinde kendisinden sonra gelen ismi niteleme işlevine sahiptir. Sıfatlama ekinin alt-üst işlevleri ve şekillerinin tespiti bu sorunun çözümüne katkıda bulunabileceğinden bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Bu bağlamda yaptığımız çalışmada kaynak olarak Türk dili tarihinin önemli dönemlerinden Eski Anadolu Türkçesine ait Garîb-nâme adlı eser seçilmiştir. Döneme ait dil bilgisi özellikleri ve içerik bakımından oldukça zengin olan Garîb-nâme’de sıfatlama işlevli isim tamlaması kuran ekler ve işlevlerinin doğru tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu ek sınıfının ekleşme açısından hangi şartlarda ve ne şekillerde karşımıza çıktığı örnekleriyle sunulurken, Türk dilinin ekleri arasındaki yeri tespit edilmiştir.

Çalışmamız başlıca Giriş, Sıfatlama İşlevli İsim Tamlaması Kuran Ekler Kategorisi, Garîb-nâme’de Sıfatlama Ekleri ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Garîb-nâme hakkında bilgi verilmiştir. Sıfatlama İşlevli İsim Tamlaması Kuran Ekler Kategorisi bölümünde eklerin sınıflandırılması konusunda araştırmacıların görüşlerine ve yapılan sınıflandırmada sıfatlama ekinin yerine, konunun kelime türü ve tamlama ile ilişkisine değinilmiştir. Sonraki bölümde Garîb-nâme adlı eser üzerinde tespit edilen sıfatlama ekleri alt işlevleriyle birlikte kaydedilmiş ve örnekleriyle sunulmuştur. Sonuç bölümünde ise bu çalışma sonucunda elde edilen ekler ve işlevleri nicelik olarak ortaya konulmuş ve bu verilere ait değerlendirilmeler yapılmıştır.

Çalışma süresince ilgisini ve desteğini hiç esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem TOPÇU’ya teşekkürlerimi sunarım.

Nurdan VARAN

24/06/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
İŞARETLER.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: SIFATLAMA İŞLEVLİ İSİM TAMLAMASI KURAN EKLER	
KATEGORİSİ	4
1.1. Sıfatlama Eklerinin Yapım Ekleri İle Karıştırılması	5
1.2. Sıfatlama İşleviyle Kelime Türlerinin Karıştırılması	9
1.3. Sıfatlama İşlevi ve Tamlama İlişkisi	10
2. BÖLÜM: GARİB-NÂME'DE SIFATLAMA EKLERİ.....	14
2.1. İşlevler	14
2.1.1. Benzetme	14
2.1.2. İşaret	18
2.1.3. Kaynak.....	24
2.1.4. Miktar	26
2.1.4.1. Mutlak Miktar	26
2.1.4.2. Müphem Miktar	35
2.1.4.2.1. Müphem Miktar - Mukayese	42
2.1.5. Mübalağa.....	43
2.1.6. Paylaştırma	48
2.1.7. Pekiştirme.....	49
2.1.8. Sıralama.....	51
2.1.9. Soru	55
2.1.10. Tasvir.....	60
2.1.11. Tavsif.....	61
2.1.12. Lakap	75
2.1.13. Yoksunluk	75
2.1.14. Zümre	79

2.2. Şekiller.....	87
2.2.1. +Ø.....	87
2.2.2. +acuk.....	88
2.2.3. +cA.....	88
2.2.4. +cuğ.....	89
2.2.5. +dAn.....	89
2.2.6. +er.....	90
2.2.7. +(I)ncI.....	90
2.2.8. +ıraq.....	91
2.2.9. +II.....	91
2.2.10. +IIK.....	92
2.2.11. +sIz.....	92
SONUÇ	94
KAYNAKÇA.....	98
ÖZ GEÇMİŞ	100

KISALTMALAR

- A** : Almanya, Tübingen Depot der Staatsbibliothek nr. l684
bk. : bakınız
G : Garīb-nāme
K : Konya Koyunoğlu Kütüphanesi nr. l363
L : Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli 1752m/l-2
R : Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi nr.9344
vb. : ve benzeri

İŞARETLER

Ø : İşleve sahip olan ancak telaffuz edilmeyen gramer unsurunu temsil eder.

+ : İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.

- : Fiile bağlanmayı, fiil kategorisini gösterir.

() : Bir sesin varlığının şartlara bağlı, ihtiyari olduğunu gösterir.

(...) : Alıntı cümlenin devam ettiğini gösterir.

ÖZET	
Başlık: Garīb-nāme’de Sıfatlama Ekleri	
Yazar: Nurdan VARAN	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem TOPÇU	
Kabul Tarihi: 24/06/2024	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 100 (ana kısım)
Türk dilinin eklerine yapım eki ve çekim eki olarak iki üst başlık altında yer bulmaya çalışılması beraberinde gramer sorunlarını getirmiştir. Günümüz gramer anlayışında şekilci bir yaklaşımla yapılan bu ikili sınıflandırmaya göre çalışmalarda, çoğunluk itibarıyla, sıfatlama ekinden bahsedilmemektedir. İsme eklenmesi bakımından yapım eki ile ortak olan ancak onlar gibi anlam değiştirmeyen bu ekler, yapım ekleri başlığına dâhil edilmektedir. Ancak, son yıllarda Türk dilinin ekleşme düzeni dikkate alınarak yapılan çalışmalar, isim tamlaması kuran ekler kategorisinde yer alan sıfatlama eklerinin, anlam değiştirme görevine sahip olmaması sebebiyle yapım eki başlığı altında ele alınamayacağını ortaya koymaktadır. Anlam değiştirmemekle birlikte eklendiği isme sıfat görevini kazandırarak önüne geldiği ismi nitelemesi bakımından isim tamlaması kuran ekler sınıfı içinde yer alan sıfatlama ekleri, çeşitli alt işlevlere sahip bir gramer unsurudur. Bu bağlamda, yaptığımız çalışmada Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait gramer özelliklerini en iyi şekilde yansıtan ve hacimli bir eser olması sebebiyle kaynak olarak seçilen “Garīb-nāme” adlı eser taranarak sıfatlama ekleri ve onun alt işlevleri tespit edilmeye çalışılmış ve örnekleri kaydedilmiştir. Sıfatlama ekli örnekler kaydedilirken metnin tıpkıbasımı dikkate alınmıştır. Örneklerin geçtiği beyitlerin numaraları parantez içerisinde verilmiştir. Sayı bakımından fazla olan aynı işlevin tekrarı niteliğindeki örneklerin belirli bir miktarı kaydedilmiştir. İçeriği zengin olan tamlama örnekleri verilirken, sıfatlama eki alan tamlayan unsur ve nitelediği tamlanan unsur koyu renkle gösterilmiş ve aldıkları ekler işaretlenmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Sıfatlama Eki, Yapım Eki, İşlev, Garīb-nāme	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Adjective Suffixes in Garīb-nāme	
Author of Thesis: Nurdan VARAN	
Supervisor: Assist. Prof. Çiğdem TOPÇU	
Accepted Date: 24/06/2024	Number of Pages: vi (pre text) + 100 (main body)
Trying to find a place for the suffixes of the Turkish language under two headings as derivational suffix and inflectional suffix has brought grammatical problems. According to this dual classification, which is made with a formalist approach in today's understanding of grammar, the adjective suffix is not mentioned in the majority of studies. These suffixes, which are common with derivational suffixes in terms of being added to the noun, but do not change meaning like them, are included in the title of derivational suffixes. However, studies carried out in recent years, taking into account the affixation pattern of the Turkish language, reveal that adjective suffixes, which are in the category of suffixes that form noun phrases, cannot be handled under the title of derivational suffixes because they do not have the function of changing meaning. Adjective suffixes, which are included in the class of suffixes that form noun phrases, are a grammatical element with various sub-functions, in that they do not change the meaning, but give the function of adjective to the noun to which they are added, and qualify the noun it precedes. In this context, in our study, the work named “Garīb-nāme”, which best reflects the grammatical features of the Old Anatolian Turkish period and was chosen as a source because it is a voluminous work, was scanned and adjective suffixes and their sub-functions were tried to be determined and their examples were recorded. While recording examples with adjective suffixes, the facsimile of the text was taken into account. The numbers of the couplets in which the examples are used are given in parentheses. A certain number of examples, which are numerous and repeat the same function, have been recorded. While examples of phrases with rich content are given, the complement element with adjective suffix and the complement element it qualifies are shown in bold and the suffixes they take are marked.	
Keywords: Adjective Suffix, Derivational Affix, Function, Garīb-nāme	

GİRİŞ

Türk dilinin grameri Hint Avrupa dillerinin gramer anlayışı çerçevesinde şekillendirilmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak da eklerin yapım eki ve çekim eki olarak iki ana başlıkta sınıflandırılmasından kaynaklanan birçok sorun mevcuttur. Ancak Türk dilinin ekleri, ekleşme sistemi dikkate alınarak incelendiğinde yapım eki (anlam değiştirme) ve çekim eki (cümle kurma) dışında başka görevlere sahip olan eklerin de var olduğu görülmektedir. Bu iki sınıfa dâhil edilemeyen ve farklı görevler icra eden bu ekler için farklı sınıflandırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bir şeklin belli bir sınıfa ait olarak değerlendirilmesi eklerin doğru sınıflandırılmamasına sebep olmaktadır. Hâlbuki, her ekin söz dizisi içindeki yerine ve yapısına göre kazandığı bir görevi vardır. Örneğin “şeker+Ø+lik al-Ø+dı+m” ve “gez-Ø-me+Ø+lik yer+Ø” ekleşmelerini ele aldığımızda şeker kelimesine eklenen “+lik” şekli anlam değişikliğine sebep olarak yapım eki iken, aynı şekil unsuru gezmelik yer ekleşmesinde anlam değiştirmedikten yapım eki olmamakla birlikte, cümle kurmadığı için çekim eki de değildir. Dolayısıyla, yapım ve çekim ekleri dışındaki işlevler için başka ek sınıflarının ortaya konulmasının ve bu ek sınıflarının uygulamada yerini almasının gerekliliği ortadadır.

Bu bağlamda Turan (2018: 103), bu ikili ek sınıflandırmasının ortaya çıkardığı sorunları dile getirerek onlu bir ek sınıflaması yapmıştır. Turan’ın ortaya koyduğu bu ek sınıflamasında müstakil bir ek sınıfı olan “isim tamlaması kuran ekler” içinde yer alan sıfatlama eki çeşitli alt işlevlere sahip bir gramer unsurudur. Kendine has özelliği, şekil ve işlev farklılığı nedeniyle on ek sınıflaması içinde yerini almıştır.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışmanın konusu birçok alt işleve sahip olan sıfatlama eklerinin; Eski Anadolu Türkçesi döneminin en karakteristik dil özelliklerini yansıtan “Garîb-nâme” adlı eserdeki örneklerinin tespit edilmesi, incelenmesi ve işlevlerine göre sınıflandırılmasıdır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, ekleri Turan’ın onlu ek sınıflamasına bağlı kalarak, şekil değil işlev odaklı bir yaklaşımla “Garîb-nâme” adlı eserdeki sıfatlama işlevli isim tamlaması kuran ekleri ve bu eklerin alt işlevlerini tespit etmektir.

Çalışmanın Önemi

İsim tamlaması kuran ekler kategorisinde yer alan sıfatlama ekleri, son dönemlerde yapılan sınırlı sayıdaki çalışmada ele alınmıştır. Bu nedenle, çalışma Garîb-nâme gibi Türk dilinin tarihi bakımından önemli ve hacimli bir eserde sıfatlama eklerine ait alt işlevlerin tespit edilmesi ve bu eklerin yapım eki ile arasındaki işlev farkını ortaya koymak bakımından alanımızda önemli bir yere sahiptir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın hazırlanışında Turan'ın "Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?", "Türk Dilinde Sıfatlama Ekleri" ve "Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları" adlı yayınlarından yararlanılmış ve Turan'ın onlu ek sınıflandırmasına bağlı kalınmıştır. "Garîb-nâme" adlı eser bu ek sınıflaması doğrultusunda taranarak sıfatlama eklerinin geçtiği beyitler kaydedilmiştir. Eserdeki Arapça ve Farsça tamlamalar, sıfatlama görevi taşıyıp taşımadığı göz önünde bulundurularak çalışmaya dâhil edilmiştir. Sıfatlama eklerinin içinde bulunduğu teşkiller fişlenerek işlevlerine göre sınıflandırılmıştır.

Garîb-nâme

Batı Türkçesi ile yazılmış ilk hacimli eser olması sebebiyle Türk dilinin en değerli eserlerinden biri olan Garîb-nâme, Âşık Paşa tarafından 730/1330'da tamamlanmıştır. "yidi yüz otuz yılında hicretün / söz irdi hatmine bu fikretün" beytiyle bunu belirtmektedir. Yavuz (2000) neşrine göre 10.613 beyitten oluşan bir mesnevidir. Eser Âşık Paşa'nın "bâb" olarak adlandırdığı 10 ana bölüm üzerine tertip edilmiştir. Konuların çeşitliliği, dilinin sadeliği ve harekeli bir nüshasının bulunması sebebiyle Eski Anadolu Türkçesi için bir dil hazinesidir. Âşık Paşa, Garîb-nâme'yi halkın anlayacağı sade bir Türkçe ile yazarak, fikirlerinin insanlara ulaşmasını ve tesir etmesini amaçlamıştır. Önemli bir dil yadigârı olmasının yanında, yazıldığı dönemin günlük, sosyal ve kültürel hayatına, zihniyet dünyasına ilişkin önemli ipuçları barındıran ve aynı zamanda günümüz insanına manevî rehberlik yapabilecek nitelikte bir eserdir.

Eser bazı kaynaklarda Divan-ı Âşık Paşa, Ma'ârif-nâme, Muhammediye ve Genc-nâme gibi adlarla anılsa da Âşık Paşa, "bu garîb-nâme anın geldi dile / kim bu dil ehli dahı ma' nî bile" beytinden anlaşılacağı üzere eserin adını Garîb-nâme koymuştur. Aruzun

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Yavuz (2000: 12) Garîb-nâme döneminde yazılmış diğer eserlerin pek çoğu gibi tercüme değil, telif ve tamamen özgün bir eserdir. Bu yönüyle Anadolu'da telif edilmiş ilk büyük eser sayılır.

Eserin nüshaları: Garîb-nâme'nin 120 civarında nüshasının varlığı bilinmektedir. Günay Kut (1991: 2), Garîb-nâme'nin en eski nüshasının "Mundy nüshası" diye bilinen Raif Yelkenci'ye ait nüsha olduğunu ve bunun Londra'da Şark Dilleri Mektebi Kütüphanesi'ne nakledildiğini belirtmektedir. Ancak kataloglarda zikredilmeyen bu nüsha hakkında başta istinsah tarihi olmak üzere herhangi bir bilgi mevcut değildir. Esere ait en eski "tam" nüsha ise Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 320 numarada kayıtlı, 830/1426-27 tarihli yazmadır. Keza 838/1434-35'de istinsah edilmiş İBB Atatürk Kitaplığı, M. Cevdet Yazmaları, Nu. 54'te kayıtlı olan yazma da en eski nüshalar olup üçü de Yavuz neşrinde kullanılmamıştır. Yavuz (2000) neşrinde kullanılan nüshalar Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli 1752m/l-2, Almanya, Tübingen Depot der Staatsbibliothek nr. 1684, Konya Koyunoğlu Kütüphanesi nr. 1363, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi nr.9344'dir. Yavuz (2000: 13-16)

Eser üzerine yapılmış başlıca çalışmalar: Eser, ilk olarak Bedri Noyan (Dedebaba) tarafından 1998'de yayımlanmış olup, bu çalışma yukarıda belirtilen Ankara nüshasına dayanan popüler bir neşirdir. Eser ardından 2000 yılında Kemal Yavuz tarafından daha kapsamlı bir şekilde yayımlanmıştır. Yavuz'un çalışması tıpkıbasımı, harf çevrimi ve sadeleştirilmiş metni içeren dört ciltlik tenkitli bir neşirdir ve Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır. Biz de tezimizde, Yavuz'un bu çalışmasından istifade ettik.

Ayrıca bu eser üzerine çeşitli makaleler yayımlanmış ve lisansüstü tezler de hazırlanmıştır.¹ Ancak bu çalışmalar içinde ulaşabildiğimiz ve konumuzla doğrudan ilişkili olabilecek Yanmaz (2018) tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde Garîb-nâme'nin içerdiği isim sınıfı geleneksel dilbilgisi anlayışıyla ve şekil odaklı bir yaklaşımla ele alınmış, bizce anlam değiştirmedeği için sıfatlama eki olan unsurlar, yapım eki olarak değerlendirilmiştir.

¹ Sözü edilen çalışmalar için bk. Kaymaz, Zeki (1989), Âşık Paşa-Garibnâme (Metin-Dil Özellikleri-Söz Dizini), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Çavdar Yanmaz, Emine (2018), Garib-nâme'nin Grameri - İsim, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Demirbağ, Sami (2018), Garib-nâme'nin Grameri-Fiil, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

1. BÖLÜM: SIFATLAMA İŞLEVİ İSİM TAMLAMASI KURAN EKLER KATEGORİSİ

Gelenekleşmiş ve yaygın gramer anlayışının yapım ve çekim eki şeklindeki ikili ek sınıflaması, eklerin ekleşme düzenindeki işlevlerinin göz ardı edilmesinin hem kaynağı hem de sonucu durumundadır. Ancak, Türk dilinin ekleşme sisteminin doğru kavranabilmesi, karşıtlıkların meydana getirdiği düzenin doğru şekilde saptanmasından geçmektedir.

Türkçe’yi sunan sözdiziminin düzenini oluşturan bütün ekleri içine alacak şekilde, yapım eki ve çekim eki adlı birer üst başlık atamak, uygun olmamıştır. Çünkü bu sınıflandırma bütün ekleri, yapım eki ve çekim eki kategorilerine dâhil edebilmek için her iki kategorinin sınırlarını alabildiğince geniş tutmayı gerektirmiştir. Böyle geniş açılı bir “yapım eki” ve “çekim eki” sınıflaması, herhangi bir yapım ekini çekim eki olarak, herhangi bir çekim ekini de yapım eki olarak düşünmemize engel olacak bir gramer disiplini dışlamaktadır.

Bu sınıflamanın doğurduğu sorunlu hususlar dikkate alınarak farklı sınıflama denemelerinin de yapıldığı görülmektedir. Mesela Delice (2000) ekleri yedi grupta incelemiştir.² Gülsevin (2004) dört başlık altında sınıflandırmıştır.³ Başdaş (2011) ise ekleri üç ana grupta ele almış, yapım ekleri ile çekim ekleri arasında benzer işlevlere ve kullanıma sahip olanları “ara ekler” olarak değerlendirmiştir.⁴ Ancak bu sınıflama denemeleri eklerin sınıfları arasındaki ayrımı net bir şekilde ortaya koyamamış ve uygulamada pratiklikten uzak durumdadır. Çalışmamızın esasını oluşturan sıfatlama ekleri de bu sınıflamalarda diğer araştırmacılarda olduğu gibi genellikle yapım ekleri kategorisine dâhil edilmektedir.

Turan (2018) ise diğer araştırmacılardan farklı olarak, Türk dilinin eklerini on sınıf hâlinde tespit edip örnekleriyle ortaya koymuştur.⁵ Buna göre, Türk gramer dünyasına

² “1. Genişletme ekleri, 2. Durum ekleri, 3. Kurucu ekler, 4. Dönüştürücü ekler, 5. Yapım ekleri, 6. Bütünleşik ekler, 7. Temsil ekleri” (Delice, 2000)

³ “1. Türetme Ekleri, 2. Tür Değiştirici Ekler, 3. İşletme Ekleri, 4. Kategori Ekleri”. Gülsevin (2004)

⁴ “1. Yapım Ekleri, 2. Çekim Ekleri, 3. Ara Ekler” Başdaş (2011)

⁵ 1. Yapım eki, 2. Çatı eki, 3. Olumluluk / Olumsuzluk eki, 4. Fiilimsiler, 5. Ek fiiller, 6. Teklik / Çokluk eki, 7. İsim tamlamasını kuran ekler, 7.1. Sıfatlama eki, 7.2. Belirtme ekleri, 8. Hal eki, 9. Soru eki, 10. Çekim eki.

yabancı olan “sıfatlama eki” terimi ilk kez Turan (2000, 2015) tarafından öne sürülmüş⁶ ve daha sonraki “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları” adlı makalesinde “isim tamlamasını kuran ekler” üst işlevine bağlı bir alt işlev olarak gösterilmiştir. Ekleri işlev odaklı bir yaklaşımla sınıflamaya tâbi tutmuş olan ve bu tasnifi geliştiren Turan tarafından şekle dayalı değil, işlev odaklı bir bakışla ortaya konan bu ek sınıflaması, Türk dilinin eklerinin doğru saptanması açısından önem arz etmektedir.

Turan’ın son hâlini verdiği ek sınıflamasının yayımlanmasından önceki süreçte ve hâlihazırda da eklerin yaygın bir biçimde yapım ve çekim ekleri ekseninde incelendiği bilinmektedir. Ancak bu ikili sınıflamanın doğrultusunda çalışmanın esasını oluşturan sıfatlama eklerinin yapım eki olarak değerlendirilmesinin temel bir sorun oluşturmaması ve bu temel sorunun sıfatın bir kelime türü sayılması ve tamlamaların da bu kelime türlerine göre sınıflandırılmasına kadar diğer başka sorunlarla da ilişkisinin olduğu gözlemlenmektedir. Bu sebeple bahsi geçen bu sorunlara dair bazı bilgilerin verilmesi ve bunların değerlendirilmesi faydalı olabilir.

1.1. Sıfatlama Eklerinin Yapım Ekleri İle Karıştırılması

Ek, kelimelere eklenerek onlara yeni anlamlar katan ya da eklendiği kelimelere çeşitli işlev kazandıran bir gramer unsurudur. Tek başına görev ifade etmez ve bu sebeple tek başına telaffuz edilemez. Kendi başına var olamayan ekler, eklendiği yerde görev kazanır, kazandığı göreve bağlı olarak da alt işlevleri meydana gelir. “Ekler onların kullanımı, görevleri, işlevleri, kattığı anlam incelikleri tek tek üzerinde durulması gereken ayrı ayrı konulardır.” Zülfıkar (1999: 329)

Geleneksel dil bilgisi çalışmalarında ekler “yapım eki” ve “çekim eki” olarak iki başlık altında değerlendirilmektedir. Dil bilgisi çalışmalarında sıfatlama eki ile ilgili görülen öncelikli sorun, onların yapım eki kategorisine dâhil edilmesidir. Yapım ekleri genel ve doğru bir kanaate göre kelimenin anlamını değiştirir. Fakat sıfatlama ekleri, kelimenin anlamını değiştirmez ve buna bağlı olarak yapım eki kategorisinde yer almamalıdır.

Turan (2018:103)’a göre bir ekin yapım eki kabul edilebilmesi için ilk olarak anlam değiştirici bir işleve sahip olması ve bununla birlikte kelimenin köküne eklenmiş olması gerekmektedir. Örneğin, “göz” (görme organı) kelimesine “+lük” eki getirildiğinde

⁶ Bu noktada Şerifoğlu (2015: 6)’nın bu ekleri, sıfat fiil terimiyle mukayese ederek “sıfat-isim eki” olarak adlandırdığını ve bu doğrultuda Balcı (2019: 174) tarafından “Ahmetcan Aşiri’nin “İdikut” İsimli Romanında Sıfat İsim Ekleri” adlı bir yüksek lisans tezinin de hazırlandığını hatırlatmak gerekir.

“gözlük” (bir çerçeveye yerleştirilmiş çift camdan oluşan eşya) olur. Yani bu örnekte +lük, anlam değiştirdiği için yapım eki kategorisindedir. Fakat aynı morfem bu kelimeye (gözlük+lük) tekrar eklenirse, o zaman bunun anlam değiştirici bir işlevi bulunmadığından kendinden sonra gelen kelimeyi niteleme, sıfatlama işlevine sahip olmuş olur. Bu sebeple de yapım eki ile sıfatlama eki ayrı kategorilerdedir. Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, çalışmamız vesilesiyle sıfatlama işlevini icra ettiğini tespit ettiğimiz çeşitli eklerin araştırmacılar tarafından genellikle “yapım eki” olarak değerlendirildiğini ve “sıfat yapma” görevlerinin olduklarının ifade edildiğini görmekteyiz. Burada kaynaklarda yapım eki olduğu ifade edilen ama esasında anlam değiştirmeyip eklendiği isme sıfatlama işlevi kazandıran bütün eklerle tek tek yer verilmeyeceğini belirtmek gereklidir. Bu eklerin elbette ki anlam değiştirerek yapım eki görevi gördüğü örnekler de bulunmaktadır.⁷ Ancak eklerin görevlerinin eklendikleri yere/yapılarına göre işlevlerinin tespit edilmesi daha sağlıklı sonuçlar vermektedir. Çünkü bu ekler, eklendikleri isimlerin anlamını her zaman değiştirmemekte ve dolayısıyla her zaman yapım eki görevinde olmamaktadır. Eklendikleri isme sıfat görevini kazandırmaları yönüyle sıfatlama işlevli isim tamlaması kurmaları onları isim tamlaması kuran ekler üst sınıfının bir üyesi yapmaktadır.

Bu noktada söz konusu eklerin birkaçından bahsedilebilir. Mesela, +İlk ekini Gülsevin (1997: 118), yapım eki başlığı altında incelemiş ve ekin sıfat oluşturma işlevine dikkat çekmiştir. Gülsevin’e göre “kefenlik” kelimesinde bu ek, bir maddenin neye uygun olduğunu gösteren bir sıfat oluşturur.

Zülfikar (1999: 12) da yine “+İlk” ekinin hem isim hem de sıfat oluşturabileceğini ifade eder. “Dostluk” kelimesinde bu ekin isim yaptığına dikkat çekerken, “perdelik kumaş” örneğinde ekin sıfat oluşturduğunu belirtir, çünkü bu kullanımda +İlk eki, kumaşın niteliğini belirtir.

Doğan (2000: 67), +İlk ekini “Yapım (Türetme) Ekleri” başlığı altında ele almıştır ve ekin geldiği kök veya anlama bağlı olarak “sınırlama, ayırma, tahsis” kavramı veren kelimeler kurduğunu belirtir: “ölümlük”, “bayramlık”, “kışlık” vb.

⁷ Mesela, tuzluk örneğindeki +luk ekinin tuz kelimesinin anlamını değiştirerek onu tuzun içine konduğu eşyanın adını yapmasında olduğu gibi.

Şahin (2011: 56) de bu eki “İsimde İsim Türeten Ekler” başlığı altında ele alır ve ekin isimlere ve sıfatlara eklenerek soyut isimler oluşturduğunu belirtir, örnek olarak “kuşluk”, “yıllık” ve “günlük” kelimelerini verir.

Ergin (2013: 166), +IIk ekini “İsimden İsim Yapma Ekleri” başlığı altında incelemiş ve bir nesnenin bir özelliğini bildirerek sıfat gibi kullanılan isimler meydana getirdiğini ifade etmiştir. Temel işlevi sıfatlardan isim türetmek olmasına rağmen, sıfat olarak kullanılmayan isimlerden de sıfat yapabildiğini örneklerle göstermiştir: “günlük”, “aylık”, “yıllık”, “yemeklik”, “dolmalık”, “yolluk” gibi.

Karaağaç (2012: 258), +IIk ekini “Addan Ad Yapım Ekleri” başlığı altında incelemiş, ancak ekin bir nitelik işlevi de olduğunu belirterek bunu “+IIk ekinin kullanımları” başlığı altında açıklamıştır. Bu kullanımlarda ekin, kök veya gövdeye eklenerek sıfatlaştırma işlevi gördüğünü belirtir ve “adamlık” (elbise), “aylık” (gelir), “babalık” (davranış), “bayramlık” (elbise), “bulgurluk” (pilav), “çiğköftelik” (kıyma), “dolmalık” (biber), “gelinlik” (kız), “kışlık” (giysi), “kiralık” (ev) gibi örnekler verir.

Demir (2013: 111-113), söz konusu ekleri yapım eki başlığı altında ele almış ve “Addan Ad Yapan Ekler” başlığı altında incelemiştir. Bu ekin adlara gelerek onlardan içinlik anlamlı ve ölçüyü belirten sıfatlar yaptığını belirtir, örnek olarak “bayramlık elbise”, “yazlık kumaş”, “yemeklik yağ”, “perdelik kumaş”, “kışlık giysi”, “gelinlik kız”, “turşuluk biber”, “kiralık ev”, “aylık gelir”, “dolmalık biber” gibi örnekler verir.

Korkmaz (2017: 135), +IIk ekini “Addan Ad Türeten Ekler” başlığı altında incelemiş ve bu ekin her isme gelebilen ve isimden isim ve sıfat türeten eklerden biri olduğunu belirtmiştir. Bu isimlerin sıfat olarak da kullanıldığını örneklerle açıklamıştır: “bayramlık elbise”, “dağlık arazi”, “dolmalık biber”, “gömleklik kumaş”, “hediyelik mal”, “kışlık manto”, “tohumluk buğday”, “yazlık giyecek” gibi.

Yine şekle dayalı geleneksel gramer anlayışının etkisiyle yapım eki olduğu ezbergelenen +II eki için de benzer yorumların yapıldığı görülmektedir:

+II ekini Gülsevin (1997: 118) “Yapım Eki” başlığı altında ele alır ve bu ekin isimlerden sıfat yapan en yaygın ek olduğunu belirtir. “adlu”, “ayaıklı” ve “boyulu” gibi örnekler verir.

Banguoğlu (2000: 191) sıfatlama eklerini “sıfat takımı” terimiyle değerlendirir ve “+li (Eski Türkçe: +lig)” ekinin en verimli yapım eklerinden biri olduğunu vurgular. Eski

Türkçe'den beri yaygın olarak kullanılan bu ekin, geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğunu ve her isme eklenebildiğini belirtir.

Doğan (2000: 67) +II ekini “Yapım (Türetme) Ekleri” başlığı altında inceler ve bu ekin sıfat olarak kullanılan nitelik isimleri oluşturduğunu açıklar. Örnek olarak “kirli”, “köylü”, “kanlı”, “illü” ve “törelî” gibi kelimeleri verir. Ayrıca bu ekin, isim soylu kelimelere eklenerek kavrama sahiplik anlamı kazandırdığını ifade eder. Örneğin, “akıllı” (insan), “namuslu” (işçi) ve “ölümlü” (dünya) gibi.

Karaağaç (2012: 256) +II ekini “Addan Ad Türeten Ekler” başlığı altında inceler ve bu ekin sıfat eklerinden biri olduğunu belirtir. Bu ekin, ad kök veya gövdesinin işaret ettiği varlık veya niteliğe sahip olanı bildirdiğini ifade eder. Örnek olarak “akıllı”, “beşli”, “bilgili”, “değerli”, “ekşili”, “gizli”, “görgülü”, “güneşli” ve “ışıklı” kelimelerini verir.

Ergin (2013: 159) eki “İsimden İsim Yapma Ekleri” başlığı altında ele alır. Bu ekin, çeşitli sahiplik isimlerini oluşturduğunu ve bir ismin içinde mevcut bulunma, içermek veya taşıma anlamı taşıdığını belirtir. Örnek olarak “başlı”, “kanlı”, “boyalı”, “güneşli”, “düşünceli”, “kilitli”, “sulu”, “tozlu”, “köpüklü” ve “ölümlü” kelimelerini verir.

Korkmaz (2017: 133) ise “Addan Ad Türeten Ekler” başlığı altında inceler ve bu ekin Türkiye Türkçesinde her isme eklenebilen ve isimden isim ile sıfat türetmek için en sık kullanılan ek olduğunu belirtir. Sahip olma, üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma, ilgili ve yetkili olma anlamlarında sıfatlar türettiğini ifade eder. Verdiği örnekler arasında “boyalı”, “buğulu”, “çocuklu”, “değerli” gibi kelimeler bulunur.

Şahin (2011: 56) “İsimden İsim Türeten Ekler” başlığı altında değerlendirir ve bu ekin, isimlerden sıfat yapan işlek eklerden biri olduğunu belirtir. Verdiği örnekler arasında “dürlü, gizlü, görklü, gussalu, hürmetlü, kaygılı, korhulu, keremlü” gibi eklemeler gösterilebilir.⁸

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, araştırmacılar tarafından çoğunlukla +IIk, +II gibi eklerin isme/sıfata eklenerek sıfat yaptığı/eklendiği kelimeyi sıfatlaştırdığı ifade edilmektedir. Bununla birlikte, eklerin eklendiği isme kazandırdığı sıfatlama işlevi, bir yapım eki görevi gibi görülüp ekler yapım ekleri kategorisinde değerlendirilmiştir.

⁸ Yaygın bir şekilde yapım eki sınıfına dâhil edilen ancak anlam değiştirmeyip sıfatlama işlevi gören ilgili eklerin oluşturduğu listeye eklenebilecek eklerden bazıları da şunlardır: +sIz (Gülsevin, 1997: 115; Keskin, 2000: 63; Doğan, 2000: 67; Gülensoy, 2000: 522; Hacıeminoğlu, 2013: 15; Şahin, 2011: 56; Karaağaç, 2012: 260-261; Ergin, 2013: 160; Korkmaz, 2017: 140); +(I)ncI (Gülsevin, 1997: 118; Doğan, 2000: 69; Eker, 2003: 321; Korkmaz, 2017: 342); +cA (Keskin, 2000: 63; Korkmaz, 2017: 341), +rAk (Ergin, 2013: 172; Korkmaz, 2017: 353)

Hâlbuki sıfat bir kelime türü değil, bir kelimenin niteleme yönüyle söz dizisi içinde kazandığı görev adıdır. Bu sebeptendir ki bu eklerin eklendiği kelime sonrasında, ister telaffuz edilsin ister edilmesin (Ø), niteleyeceği bir tamlanan ister. Kaldı ki araştırmacılar da bu durumu, örneklerde ilgili tamlananı telaffuz ederek göstermiş durumdadır. Tamlanana duyulan ihtiyaç, aynı zamanda ekin yapım eki olamayacağına delildir. Turan da (2000: 5-6) konuyla ilgili "çiçek+lı bahçe, ev+siz çocuk, eli sopa+lı hoca, ekmek+lik buğday, tel+li duvak+lı gelin, vicdan+sız adam, alay+cı bakış" gibi örnekler vererek bu eklerin yapım eki olarak kabul edilmesinin mümkün olmadığını, çünkü bu örneklerde anlam değişikliği yapma işlevinin, yani yapım eki olmanın temel şartının bulunmadığını, bu eklerin bu gibi örneklerde sıfatlama işlevine sahip isim tamlaması kurduğunu belirtir.

1.2. Sıfatlama İşleviyle Kelime Türlerinin Karıştırılması

Bir önceki bölümde çalışmamızı esasını oluşturan ek sınıfının, yapım eki başlığı altında gösterilmesinin yanı sıra sıfat yapma görevinin de olduğu bilgisi dile getirildiği için böyle bir başlığın oluşturulması zaruri hâle gelmiştir.

Bilindiği üzere, Türkçenin gramer özellikleri ile ilgili yapılan çalışmalarda kelime türleri çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Adlandırma konusunda tercih edilen terimlerde farklılıklar olsa da kelime türleri genellikle “isim, fiil, sıfat, zamir, zarf, edat, bağlaç, ünlem” sınıflarına ayrılmaktadır.⁹ Eldeki çalışmanın konusuyla ilişkili olması hasebiyle, bu sayılan kelime türlerinin sıfat ile ilgili yönüne kısaca değinilebilir.

Bu doğrultuda, sıfatın nasıl tanımlandığına birkaç kaynak üzerinden yer verilebilir: Gencan (1979: 223) sıfatı “Varlıkları niteleyen ya da belirten sözcükler” olarak tanımlamaktadır.

Korkmaz (2017: 333) sıfatları isimlerden önce gelerek onları niteleyen veya çeşitli yönlerden belirten kelimeler olarak tanımlar ve “açık kapı, boş oda, geniş yer, uzun yol, yaşlı adam, beş kişi, üçer ay, her insan, beşinci sınıf, bu sözler...” gibi örnekleri kaydeder. Ergin (2013: 232) sıfatları nesnelerin vasıflarını ve özelliklerini ifade eden isimler olarak tanımlar. Sıfatların nesneleri vasıflandırma ve belirtme görevini üstlendiğini ifade eder. Vardar (1980: 128) sıfatı “Adın niteliğini belirten ya da onu belirleyen sözcük” olarak tanımlar.

⁹ Mesela Banguoğlu (2011:151), Aksan (1998: 84)

Hatiboğlu (1969: 75) sıfatın bir ismi niteleyen veya bir özelliğini belirten kelime olduğu şeklinde tanımlar ve “beyaz ev, güzel çocuk, beş gün, bu kitap, hangi kız, bazı olaylar” örneklerini verir.

Koç (1992: 203) ise “sıfat” yerine “önad” terimini kullanmayı tercih eder ve önadı isimlerden önce gelerek onu niteleyen ya da belirten sözcük türü olarak tanımlar.

Sıfat tanımı yapılırken bahsi geçen kaynakların ortaklaştığı nokta başka bir ismin önüne gelerek nesneleri, varlıkları veya kavramları niteleyen ya da özelliğini belirten bir kelime türü olduğudur ve bu tanımlamalarda özellikle dikkati çeken şey, sıfat olan ismin başka bir ismi nitelemesi görevinin herkesçe malum olmasına rağmen sıfatın bir kelime türü sayılmasıdır. Yani, görevin yanı sıra niteleme anlam içeriğini karşılayan/içeren hangi kelime varsa, o kelime tür olarak sıfat kabul edilmektedir. Turan (2018: 98-100)’a göre bu durum, kelimelerin anlamına bağlı olarak türleri ile ekleşme süreçlerinde üstlendikleri işlevlerin karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda burada söz dizisinde kelime-kelime karşıtlığından doğan tamlamaların oluşturduğu yapının özellikleri ve içerdiği işlev karşıtlıklarının da göz ardı edilmesi söz konusudur.

Sıfat bir kelime türü değil söz dizisinde niteleme ile ortaya çıkan bir işlevdir/o işlevin adıdır. Türkiye Türkçesinde zikredilen kelime türleri ve sınıflarının kapsayıcı ve tutarlı bir şekilde tasnif edilebilmesi için kelimelerin anlamlarının yanında söz dizisinde eş zamanlı olarak çeşitli işlevlerle görevlendirilebildiğini de göz önünde tutmak gereklidir. Kelime türleri gibi sayılan sıfat, zamir... gibi unsurlar aslında isim ve fiil türlerinden farklı bir üçüncü tür olma yeterliliğine sahip değildir. “Dilde, müstakil olarak telaffuz edilen ve anlaşılabilen eksilteli şekle bağlı hareket anlamı ile fiil ve eksiltisiz şekle tâbi anlamı ile isim olmak üzere iki kelime çeşidi vardır. İsim ve fiil türünün bu ölçülerle karşımıza çıkan varlığı, herhangi bir ölçü ile tayin edilemeyen ilave bir kelime türünün iddiasını geçersiz kılar.” (Turan 2018: 100) Dolayısıyla Türk dilinde iki tür kelime olduğundan, tamlama sınıfları da bu iki türe göre değerlendirilmelidir.

1.3. Sıfatlama İşlevi ve Tamlama İlişkisi

Yaygın gramer bilgisinde, söz dizisinde kelimelerin eş zamanlı olarak oluşturdukları tamlayan-tamlanan karşıtlığının ortaya çıkardığı tamlama yapısının izahı, esasında o yapının ihtiva ettiği işlevleri açıklamada yetersiz kalmakta ve çeşitleri konusunda isim ve yine kelime türü olarak kabul edilen sıfata göre hareket edilmektedir.

Tamlama, en kısa hâliyle, genellikle, en az iki isim arasında oluşan bir yardımcı unsur (tamlayan) ve ana unsur (tamlanan) ilişkisinin oluşturduğu söz öbeği, kelime grubu olarak izah edilir. İsim ve sıfat tamlaması olarak iki ana sınıfa ayrılır. İki veya daha çok ismin oluşturduğu tamlama isim tamlaması olarak değerlendirilirken, taraflardan birinin sıfat olması hâlinde bu tamlamaya sıfat tamlaması denilmektedir. İsim tamlamalarının da kendi içinde belirtili, belirtisiz, takısız ve zincirleme isim tamlaması sınıflarını içerdiği ifade edilir.

Mesela; Korkmaz (2017: 143), tamlamayı bir ismin anlamının tam olarak belirlenebilmesi için başka bir kelimeyle tamamlanması gerektiğini ve bu tamlayanın isim, sıfat veya zamir olabileceğini ifade eder. Bir tamlayan ve bir tamlanandan oluşan bu kelime grubu, isim tamlamalarını oluşturur. Korkmaz ayrıca, isim tamlamalarını belirtili, belirtisiz ve zincirleme ad tamlamaları olarak sınıflandırır.

Bilgegil (2014: 108) ise tamlamalar için “belirtme grupları” ve “tayin grupları” terimlerini kullanır. Tamlamayı, birden fazla kelimedenden meydana geldiği hâlde tek bir kelime gibi işlev gören isim soylu kelimelerin oluşturduğu birleşik sözler olarak tanımlar. Demir (2004: 277), tamlama kavramını “takım” terimiyle ifade eder. Demir’e göre, bir ismin anlamını çeşitli anlam ilgileriyle tamamlamak için o ismin başına tamlayan bir isim getirilerek bir takım oluşturulur.

Yukarıdaki bilgilere göre, tamlamalar yalnızca isim-isim tamlamaları olarak değerlendirilmiş ve hareket anlamı taşıyan kelimeler bu kapsamın dışında tutulmuştur.¹⁰ Ancak, Türk dilinde kelime-kelime ilişkisi, yardımcı unsur (tamlayan) asıl unsur (tamlanan) arasındaki karşıtlık ilişkisine dayanır. Kelimeler, varlık (isim) veya hareket (fiil) anlamı taşıyabilir ve tamlamalar iki unsuru da sadece isim olan yapılar değildir. Tamlama oluşumunda, önceki kelime (yardımcı unsur) sonrakine (asıl unsur) tâbidir ve kelimelerin isim ya da fiil olması bu durumu etkilemez. Türk dilinde iki kelime türü

¹⁰ Ancak, tamlamaların oluşumunu herhangi bir kelime türü ile sınırlandırmayan görüşler de bulunmaktadır. Mesela Banguoğlu (2011: 487) tamlamaları belirtme ve yargı öbekleri şeklinde ele almıştır. Ona göre, söz öbeği oluşumu, kelimelerin sözü geliştirmek için öbeklenmesiyle gerçekleşir ve kavramlar arasında ilişkiler oluşturur. Bu açıklama, tamlamayı sadece isim anlamı taşıyan kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşan bir yapı olarak değerlendiren diğer dilcilerden ayrılır. Banguoğlu, yargı öbekleri kapsamında tamlama oluşumunda kısmen fiillere de yer verir. Ergin (2013: 368) de tamlamayı, nesneleri ve eylemleri ifade eden kelimelerin bir araya gelerek oluşturduğu topluluğa “kelime grupları” olarak adlandırmıştır. Tamlamada eylem öğelerini bir unsur olarak kabul etmiş, ancak kelime grupları sınıflandırmasında birleşik fiiller, iktidari fiiller ve fiilimsiler gibi sınırlı bir fiil grubuna yer vermiştir.

olduğundan (isim ve fiil) tamlama unsurları isimle sınırlı kalmak zorunda değildir.¹¹ İlâveten, tezimizin esasıyla doğrudan ilişkili olan takısız isim tamlaması ve sıfat tamlaması şeklinde adlandırılan tamlamalar konusunun temelinde de kelime-kelime karşıtlığını oluşturan ekleşme dizisindeki görev elemanlarının yok sayılması gerçeğinin yattığını söylemek yerinde olacaktır.

Mesela “yeşil” kelimesinin sıfat olduğu kabul edilir, renk ismi olduğundan dolayı sıfat görevini doğal olarak kazanmaya çok yatkın olması neticesinde “yeşil yaprak” gibi bir örnekte sıfat tamlaması oluşturduğu ifade edilir. Hâlbuki yeşil bir isimdir, renk ismidir ve yeşil yaprak tamlamasında da isimliği devam etmektedir. “yeşil+Ø+Ø yaprak+Ø” tamlamasında kelime-kelime karşıtlığında tamlayan görevindeki “yeşil” kelimesi, tamlanan olan “yaprak” kelimesini rengi bakımından nitelemiş, yani sıfat görevini kazanmış; bu niteleme işlevini de telaffuz edilmeyen bir +Ø sıfatlama ekiyle gerçekleştirmiştir.

Bununla mukayese edilerek temas edilmesi gereken bir diğer husus ise, tamlayanın, tamlananın neyden yapıldığını (aslını, ham maddesini) belirttiği ve unsurlarının ek almadığı tamlamaların “takısız (eksiz) isim tamlaması” olarak ele alınmasıdır. Bu durumda “altın bilezik” ekleşmesi bir takısız isim tamlaması, “mavi boncuk” ekleşmesi ise bir sıfat tamlamasıdır, ayrımı yapılmaktadır. Ancak burada yine göz ardı edilen şey sıfatın bir kelime türü değil, niteleyen ismin kazandığı bir görev adı olduğudur. İlk örnekte altın (tamlayan), bileziği (tamlanan) kaynak maddesi/neyden yapıldığı yönüyle; ikinci örnekte mavi (tamlayan), boncuğu (tamlayan) rengi bakımından nitelemiştir. İki örnekte de sıfat görevi, telaffuz edilmeyen sıfatlama eki (+Ø) sayesinde kazanılmıştır ve her ikisi de sıfatlama işlevli isim tamlaması örnekleridir. Bu tamlama örneklerine “altın+Ø+dan bilezik” ekleşmesi de eklendiğinde bu kez +dAn ekinin yerdaş karşıtlık ilişkisiyle, telaffuz edilmeyen bir sıfatlama ekinin (+Ø) yerini aldığı kolayca anlaşılabilir. Özetle, tamlamaların kuruluşunda görev alan ekler ile ilgili bu ayrıntılar, Turan’ın Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları makalesinden hareketle bir neticeye bağlanabilir. Turan, tamlamalar içinde isim tamlamasını kuran ekleri diğer eklerden

¹¹ Bu doğrultuda, bize göre tamlama dört şekilde gerçekleşir: 1. İsim-isim tamlaması: a) Belirtme işlevli isim tamlaması: kapı+Ø+nun kol+Ø+u+Ø, masa+Ø+Ø örtü+Ø+sü, b) Sıfatlama işlevli isim tamlaması: güzel+Ø+Ø kız+Ø, akıl+Ø+lı çocuk+Ø; 2. İsim-fiil tamlaması: okul+Ø+a git-Ø-, ilaç+Ø+Ø iç-Ø-; 3. Fiil-isim tamlaması: koş-Ø-ar adım+Ø, gel-Ø-ecek yıl+Ø; 4. Fiil-fiil tamlaması: gül-Ø-üp geç-Ø, sev-Ø-erek ayrı+l-Ø

bağımsız bir kategoride ele almış ve bu eklerin belirtme işlevli ve sıfatlama işlevli isim tamlaması kurduğunu göstermiştir. Bu tamlamalardan belirtme işlevli olanlar “+ilgi eki...+(iyelik eki)” ve “+işaretleme+ilgi eki” yapısıyla kurulur. Sıfatlama işlevli tamlamalar ise bir isme, telaffuz edilen (+da, +lı...) veya edilmeyen (+Ø) bir ekin eklenerek sıfat işlevi kazandırdığı tamlamalardır: “teneke + Ø + Ø + kutu + Ø/+lar, sarı + Ø + Ø + altın + Ø/+lar, tava + Ø + da + balık + Ø/+lar hastalık + Ø + lı + mizaç + Ø/+lar” gibi. (Turan, 2018: 104)

2. BÖLÜM: GARİB-NĀME'DE SIFATLAMA EKLERİ

Bu bölümde, Garīb-nāme adlı eserde bulunan sıfatlama ekleri ve işlevleri listelenmiştir. Elde ettiğimiz sıfatlama ekleri “İşlevler” ve “Şekiller” olarak iki bölümde ele alınmıştır. İşlevler ve alt işlevleri tespit edilirken eklerin görevlerine dayalı bir yaklaşımla hareket edilmiştir. Bu listeleme sırasında aralarında ortaklık bulunan işlevler bir başlık hâlinde toplanarak alfabetik düzende sıralanmıştır. Sayı bakımından çok fazla olan aynı işlevin tekrarı niteliğindeki örneklerin tamamı yerine belirli bir miktarı kaydedilmiştir.¹² İçeriği zengin olan tamlama örnekleri verilirken sıfatlama eki alan yardımcı unsur (tamlayan) ve nitelediği asıl unsur (tamlanan) koyu renkle gösterilmiş ve aldıkları ekler işaretlenmiştir.

2.1. İşlevler

Garīb-nāme'deki sıfatlama eklerinin işlevlerinin belirlenmesinde “Kendi Gök Kubbemiz'de İsim Tamlaması Kuran Ekler Kategorisi” (Tek, 2018), “Sinan Paşa'nın Tazarru'-nāme Adlı Eserinde Sıfatlama Fonksiyonlu İsim Tamlaması Kuran Ekler Kategorisi” (Tapar, 2022), “Kitābu Evsāfı Mesācidi'ş-Şerīfe'de Sıfatlama İşlevli İsim Tamlaması Kuran Ekler” (Topçu, 2023), “Mu'înü'l-Mürîd'de Sıfatlama Fonksiyonlu İsim Tamlaması Kuran Ekler ve Fonksiyonlarının Adlandırılması” (Aydın & Öveç, 2023) isimli makalelerden istifade edilmiştir.

2.1.1. Benzetme

Bu işlev bir durum, kavram ya da varlığı daha iyi açıklayabilmek için anlamı güçlendirmek amacıyla başka durum, kavram ya da varlığa benzetilmesinin sonucudur.

+Ø:

şu siyerdür bunda hāmır ol ma' rifet

süt ' ilimdir hem hīlim ol **bal şıfat** (GII/1, L5A-4)

(bal şıfat+Ø+Ø+Ø+Ø)

şol elif gibi duran dürlü **nebāt**

iki бүkilüben olur **dāl şıfat** (GII/2, A68B-10)

(elif gibi+Ø+Ø nebāt+Ø)

¹² Tespit edilen 12235 örneğin 536 tanesi kayda geçirilmiştir.

(dāl sıfat+Ø+Ø+Ø+Ø)

pes bilün kim gelmedi hem gelmeye

muştafā gibi kimesne dünyeye (GI/1, A12B-10)

(muştafā gibi+Ø+Ø kimesne+Ø)

degme bir köşk yitmiş uşbu dünyaca

yitmiş **anuñ gibi köşk** andan uca (GI/1, K36A-2/1140)

(anuñ gibi+Ø+Ø köşk+Ø)

bir dañı **anuñ bigi yüz** kanda var

cümle cān ol yüz içün olsun nişār (GI/1, L21B-1)

(anuñ bigi+Ø+Ø yüz+Ø)

ne dañı **ķur'ān bigi ħōn** geliser

yimeyenler bellū maħrūm qalısar (GI/1, A12B-11)

(ķur'ān bigi+Ø+Ø ħōn+Ø)

yidi **muşhaf** ya' nī yidi **ħōn gibi**

yidi qatdur ħōna beñzer tertibi (GII/2, L209B-2)

(ħōn gibi+Ø+Ø muşhaf+Ø)

bir sā' at nefse esīr **ħayvān gibi**

bir sā' at **dirliğümüz oğlan gibi** (GI/1, L61A-4)

(ħayvān gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

(oğlan gibi +Ø+Ø dirliğ+Ø+üm+üz)¹³

sende şādī kopduğı ol **nūr gibi**

ķayğı bulıt **gözyaşı yağmur gibi** (GI/1, R32B-10)

¹³ Yer ödüñçlemesine sahip sıfatlama işlevli isim tamlaması örneğı. Turan (2010: 913) tarafından literatüre kazandırılan "yer ödüñçlemesi" terimi, "cümledeki anlam unsurlarını, cümlelerin bağlamına göre yorumlayan ve anlamlar arasındaki ilişkiyi biçimlendiren elemanlardan biri" olarak tanımlanır. Turan, yer ödüñçlemesini morfolojik ve morfofonetik yer ödüñçlemesi olarak iki grupta ele alır.

(nūr gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

(yağmur gibi+Ø+Ø gözyaşı+Ø)

birisi **insān gibi** gūyendedür

birisi hemçün melek cūyendedür (GI/1, R62A-4)

(insān gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

birisi ol ẖikmetūñ rūyendedür

birisi **hayvan gibi** pūyendedür (GI/1, R62A-3)

(hayvan gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

ol ki gūyendedurur **ādem gibi**

dimek işitmekdür anuñ tedbiri (GI/1, K62A-5)

(ādem gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

‘ālemūñ cisminde bunlar **cān gibi**

cānıla **şūret gibidür** tertībi (GI/1, R43A-11)

(cān gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

(şūret gibi+Ø+Ø+Ø+Ø+dür)

şol ki yalnız ma‘ rifetdür **key gibi**

ol dağı şol şuyı eksük **mey gibi** (GI/1, A80A-9)

(key gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

(mey gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

kim bu halk üzre baқа **ẖālīķ gibi**

bakmaya ẖiç himseye **maḥlūk gibi** (GI/2, L186B-1)

(ẖālīķ gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

(maḥlūk gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

bir ҡatı bu yir ü gökdür **ten gibi**

sen işit bir bu ‘ acāyip tertībi (GI/2, R147B-5)

(ten gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

biri mü'min gönlidür toprak gibi

‘ilm ekilmek her dem anuñ manşıbı (GI/2, A125A-10)

(toprak gibi+Ø+Ø mü'min+Ø+Ø gönl+Ø+i+Ø+dür)

ya‘ nî kim toprak gibi alçakdurur

taş gibi katı degül yumşakdurur (GI/2, A125A-11)

(toprak gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

(taş gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

yir ü gök degme biri bir il gibi

orta yirde âdemî bir yol gibi (GI/1, R72A-4)

(il gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

(yol gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

koz dağı biş katdurur ‘âlem gibi

añun içün beñzer aña tertîbi (GI/2, K87B-9)

(‘âlem gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

cân muķābildür tamām insān gibi

aña beñzer cümle dürlü tertîbi (GI/2, K88B-4)

(insān gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

hidmet it üstāduña sen kul gibi

şöyle kim ol bay sen yoķsul gibi (GI/2, K106B-3)

(kul gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

(yoķsul gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

aşāadan dembedem miñnet kopar

ejdehā gibi göñül gencin kıpar (GI/2, K121B-1)

(ejdehā gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

berk kışan ol kıpuda sen er gibi

güç götürgil şabr idüp şol yir gibi (GI/2, A106A-4)

(er gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

(yir gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

dünyāda gök varısa sende gönül

sen dağı ol **gök gibi şöyle** giñ ol (GI/1, K28A-2/920)

(gök gibi+Ø+Ø+Ø+Ø)

(şöyle+Ø+Ø+Ø+Ø)

görmeyince kimsene dōst olmadı

nemrūd odın **şöyle bostān** bulmadı (GI/1, L20A-8)

(şöyle+Ø+Ø bostān+Ø)

böyle olan **kimsene** devletlūdūr

manşıb u baḥşāyış ü ḥil'atlūdūr (GI/1, R50A-10)

(böyle+Ø+Ø kimsene+Ø)

bu işi ḥālīk mıdur cümle kılan

yohsa bu maḥlūk mıdur **böyle** olan (GI/1, R45B-11)

(böyle+Ø+Ø+Ø+Ø)

işleyesün bu işleri varsun yolu

bu yolu **böyle** varan oldı velī (GI/2, L188B-1)

(böyle+Ø+Ø+Ø+Ø)

2.1.2. İşaret

Bu işlevde tamlayan, tamlanan unsuru işaret yoluyla belirtir/yerini gösterir.

+Ø:

bellūdūr bundan gelen tırmaz gider

diñle imdi **ol ḥikāyet** kim ne dir (GI/1, K15A-3)

(ol+Ø+Ø ḥikāyet+Ø)

şehir içinde vardurur bir taḥtgāh

hâkim **ol taht** üstine hük-m-i ilâh (GI/1, R72A-6)
(ol+Ø+Ø taht+Ø)

ķulaķ alur sözi virür gönüle
yine gönülden gelür **ol söz** dile (GI/1, A76A-4)
(ol+Ø+Ø söz+Ø)

cümle elinden çıkar **ol iş** anuķ
ol sebebden yolu haķdur mü'minüķ (GI/1, K74A-5)
(ol+Ø+Ø iş+Ø)
(ol+Ø+Ø sebep+Ø+den)

ol bölük kim raķmet oldı ķönları
ol nübüvvet ķil' atidür tönları (GI/1, L107-7)
(ol+Ø+Ø bölük+Ø)
(ol+Ø+Ø nübüvvet+Ø)

ol münāfık daķı hem ķayrı görür
gördüķi iş cümle gönline girür (GI/1, K74A-7)
(ol+Ø+Ø münāfık+Ø+Ø+Ø+Ø)

ol yılanlar ķursaķında zehr olur
her kim aķa sataķursa ķahr olur (GI/1, L109B/K69B-1)
(ol+Ø+Ø yılan+lar)

ķamu ' âlem **ol işâret** hükmine
teslîm olup yüz ururdı **bu dine** (GI/1, K70A-7/2105)
(ol+Ø+Ø işâret+Ø)
(bu+Ø+Ø din+Ø+e)

yāķud insān dirligiyse dirligüķ
ol erenler birike birligüķ (GI/1, R71B-9)

(ol+Ø+Ø eren+Ø+Ø+ler)

‘aklı hem **ol cāna** yoldaş eyledi
nefsi dağı bile koldaş eyledi (GI/1, K75B-9)
(ol+Ø+Ø cān+Ø+a)

ol melek kim vaşfin etydümdi saña
şol senüñ ‘aqluñdurur ol görseñe (GI/1, A74A-2)
(ol+Ø+Ø melek+Ø)

ol kişi kim hayrı degmez kimseye
taş u ağaç yig gele andan giye (GI/1, A75A/K72B-1)
(ol+Ø+Ø kişi+Ø)

ol melek insān u hayvān u nebāt
bu şurātda her biri dutdı şebāt (GI/1, A85A-11)
(ol+Ø+Ø melek+Ø)
(bu+Ø+Ø şurāt+Ø+da)

bilelikden ırmasun **ol hāq çalap**
bu du‘ā hāzretde olsun müstecāb (GI/1, L35B-1/600)
(ol+Ø+Ø hāq çalap+Ø)
(bu+Ø+Ø du‘ā+Ø)

yaraşur tāt at u şohbet **ol zamān**
girtü bilgil **bu sözi** dutma dümān (GI/1, K65B-5)
(ol+Ø+Ø zamān+Ø)
(bu+Ø+Ø söz+Ø+i)

‘āşikuñ cānı fidā olsun fidā
cānına **bu söz** ğidā olsun ğidā (GI/1, A25A-11/599)
(bu+Ø+Ø söz+Ø)

gör alabuŋ udretin g r maħl k 
g r **bu maħl k** nice ister ħ l k  (GI/1, L35B-5)
(bu+ +  maħl k+ )

cümle **bu iş** ma  l m ola senden saġa
günde yüz biġ kez sel m benden saġa (GI/1, R70B-10)
(bu+ +  iş+ )

ger **bu dirlikde** olursa menzil ŋ
bil ki ins n manş b dur ħ ř luŋ (GI/1, K72A-11)
(bu+ +  dir+lik+ +de)

bu  g t  apdur aġır dutanlara
ikilik  op birliğe bitenlere (GI/1, L35A-1)
(bu+ +   g t+ )

diŋle imdi eydeyüm řerġi bile
kim bilesin **bu işi**  ıldan   la (GI/1, R72B-11)
(bu+ +  iş+ +i)

 an ısı giderise **bu cism**  l r
b t l olur iş   ev iss z kalur (GI/1, L118A-5)
(bu+ +  cism+ )

eytdiler aluŋ i  ŋ **bu şerbeti**
gider ŋ kend z ŋden  ahmeti (GI/1, A55B-9)
(bu+ +  şerbet+ +i)

s ylemekde sa  lur kufr   im n
girt  bilgil **bu sözi** dutma g m n (GI/1, A77A-9)
(bu+ +  s z+ +i)

iy ĥudāyā ‘āşıkā sen kıl yarı

kim **bu ĥalkā** bildüre **bu sözleri** (GI/1, L114A-1)

(bu+Ø+Ø ĥalk+Ø+a)

(bu+Ø+Ø söz+ler+i)

kişi oldur kim elinden iş çıkar

yoĥsa **bu göz** kıanda olursa baķar (GI/1, A77A-11/2235)

(bu+Ø+Ø göz+Ø)

uşbu sözden anlayasın ĥālūñi

bildüre **bu söz** saña aĥvālūñi (GI/1, A73B-6)

(uşbu+Ø+Ø söz+Ø+den)

(bu+Ø+Ø söz+Ø)

uşbu ‘ālem bağçadur dünyā sarāy

bu sarāyda kim ġanīdür kim gedāy (GI/1, L126A-1)

(uşbu+Ø+Ø ‘ālem+Ø)

(bu+Ø+Ø sarāy+Ø+da)

uşbu sözden ma‘lūm ola iş aña

iş içinde gelmeye teşvīş aña (GI/1, L124B-1)

(uşbu+Ø+Ø söz+Ø+den)

şol deñiz ka‘rındaki gizlü **sedef**

çıkar aña karşı durur şaff u şaf (GI/1, R68B-6)

(şol+Ø+Ø sedef+Ø)

ķankısıdur ĥaķ öġüp söyledüġi

şol firiştehler sücūd eyledüġi (GI/1, L118A-1/2256)

(şol+Ø+Ø firişteh+ler)

saña **şol nefis ü hevā** düşmandurur

döştlığ iden saña ‘aql u cāndurur (GI/1, K23A-8)
(şol+Ø+Ø nefis ü hevā+Ø)

şol kişidür sorduğum ben **şol kişi**
kim benümdür dir idi cümle işi (GI/1, R74B-5)
(şol+Ø+Ø kişi+Ø)

ol deñiz kim eytdüm **uş ‘ālemdurur**
kim çalap emriyle her dem mevc urur (GII/1, L73B-2)
(uş+Ø+Ø ‘ālem+Ø+Ø+dur-Ø-ur)

evveli ma‘ dindurur ol perdenün
anuñıla bağlanupdur **şağ yanuñ** (GI/2, A116B-11)
(şağ+Ø+Ø yan+Ø+uñ)

bağlayupdur ol senün **şağ yanuñı**
hazrete varmağa kıomaz cānuñı (GI/2, L178A-2)
(şağ+Ø+Ø yan+Ø+uñ+ı)

kendü **orta menzili** dutmışdurur
ol iki mülk ehlini utmışdurur (GI/1, L42A-3)
(orta+Ø+Ø menzil+Ø+i)

bu ikinün **orta yirinde** göñül
daruşurlar kim kıırlar anı kıul (GI/1, R34B-5)
(orta+Ø+Ø yir+Ø+i+n+de)

nişe sevdi birbirin bunlar ‘aceb
orta yirde sevgüye neymiş sebeb (GII/1, K224B-4)
(orta+Ø+Ø yir+Ø+de)

hem nebātdur birisi ol perdenün

anunıla bağlanupdur **şol yanun** (GI/2, L178A-7)
(şol+Ø+Ø yan+Ø+un)

pes melāmet **ķarşudandur** mürşide
anı ol **ön şaf** gerek kim men'ide (GI/2, L183B-4)
(ķarşu+Ø+Ø+Ø+Ø+dan+dur)
(ön+Ø+Ø şaf+Ø)

ol daħı bitdi bu kez gel **şon şafa**
şon şaf oldur kim bular kıldı vefā (GI/2, L183B-5)
(şon+Ø+Ø şaf+Ø+a)
(şon+Ø+Ø şaf+Ø)

2.1.3. Kaynak

Bu işlevde tamlayan, tamlananın hangi maddeden oluştuğuna veya kaynağına işaret etmektedir.

+Ø:

hem **demür ton** vardurur bir kat yine
kim düşüpdür alp erenler egnine (GI/2, R254B-5)
(demür+Ø+Ø ton+Ø)

bu kez ol **şāfi gümüş** oldu tamām
bellü bildi anı cümle hāş u 'ām (GII/1, L49A-7)
(şāfi+Ø+Ø gümüş+Ø)

bir kavulda toprağın bu mescidün
taş feriştehler getürdi işidün (GI/1, L98A-7)
(taş+Ø+Ø ferişteh+ler)

ol ki rüyendedurur toprağını
taş feriştehler getürmişdi anı (GI/1, L100B-5)
(taş+Ø+Ø ferişteh+ler)

altun aḳḳadur cihānı gösteren

ḥalkı yoklık zulmetinden kurtaran (GII/1, K256A-7)

(altun+Ø+Ø aḳḳa+Ø+Ø+dur)

evliyānuḡ ‘ ışkı beḡzer güneşe

her gün **altun tāc** urur her bir başa (GII/2, L195A-1)

(altun+Ø+Ø tāc+Ø)

cümle fıl binmiş **demür** geymişidi

bir kişisin biḡ ere şaymış idi (GI/2, K145B-6)

(demür+Ø+Ø+Ø+Ø)

+dAn:

yüzleri nūrı güneşden görklürek

degme birnūḡ boyı **nūrdan** bir **direk** (GI/2, L59B-2)

(nūr+Ø+**dan** direk+Ø)

ol **deriden ṭon** geyür her bir kişi

anuḡıla geçürürler bu kışı (GI/2, R254B-4)

(deri+Ø+**den** ṭon+Ø)

bir divār dartmış **demürden** pür **giriḥ**

birbirine berkinüpdür çün ziriḥ (GII/1, R172A-7)

(demür+Ø+**den** giriḥ+Ø)

diḡle imdi muştafā mi‘ rācını

ḥulleden tonı vü **nūrdan tācını** (GII/2, L123A-1)

(ḥulle+Ø+**den** ton+Ø+ı)

(nūr+Ø+**dan** tāc+Ø+ı+n+ı)

2.1.4. Miktar

Miktar, isimleri niceliği bakımından niteleyen bir işlevdir. Nicelik, belirli bir sayıyı karşıladığı gibi daha belirsiz bir içeriği de karşılayabilir. Bu sebeple miktar işlevi, mutlak miktar ve müphem miktar olmak üzere iki alt işlev hâlinde sınıflandırılmış, kaydedilen örneklerde müphem alt işlevin de mukayese alt işlevine sahip olduğu tespit edilmiştir.

2.1.4.1. Mutlak Miktar

+Ø:

cism içinde vardurur **bir tahtgāh**

bu ‘ağıldur anda oturan pādişāh (GII/1, A223B-5)

(bir+Ø+Ø tahtgāh+Ø)

‘ışk kitābından okırsañ **bir sebağ**

ma‘lūm ola saña senden ‘ilm-i hağ (GI/2, R86A-9)

(bir+Ø+Ø sebağ+Ø)

imdi gel ‘ağluñı dir kendüzüñe

fıkr idüben bağığıl **iki gözüñe** (GI/1, A18B-9)

(iki+Ø+Ø göz+Ø+ü+Ø+ñe)

iki zūkağ uzunınça dartılup

ağız açuğ üsti muhkem örtilüp (GI/2, L262B-6)

(iki+Ø+Ø zūkağ+Ø)

qaldı bu kez ol biri bölük kim ol

uşıpudur cānına ol **iki yol** (GI/1, L74B-1)

(iki+Ø+Ø yol+Ø)

ol **ikiden** doğdı bu cümle vücūd

kim rükū‘ da qaldı kim kıldı sücūd (GI/2, L233A-2)

(iki+Ø+Ø+Ø+Ø+den)

hem **iki hâlde** biledür ʿışk yine
komaz iltür göñüli sevdüğine (GI/1, R36B-5)
(iki+Ø+Ø hâl+Ø+de)

çün aña mülk oldı ol her **dü cihân**
maʿlûm oldı âşîkârâ vü nihân (GII/2, L211B-5)
(dü+Ø+Ø cihân+Ø)

bu **üç evde** hâlünî bilsen gerek
aña lâyıķ kulluğun kılsañ gerek (GI/1, L60A-7)
(üç+Ø+Ø ev+Ø+de)

üç gürûh oldı cihânda hâş u ʿâm
her birinün birligin diñle tamâm (GI/1, A56A-6)
(üç+Ø+Ø gürûh+Ø)

ol ezelden **üç gürûh** geldi bu cân
degmesinde bile geldi **bir nişân** (GI/1, K43B-8)
(üç+Ø+Ø gürûh+Ø)
(bir+Ø+Ø nişân+Ø)

dörd yañadan ʿolp ʿolp geldi revân
degme ʿolbı başladı **bir bağçevân** (GI/1, A56A-3)
(dörd+Ø+Ø yaña+Ø+dan)
(bir+Ø+Ø bağçevân+Ø)

her kim erlik tahtına ağmış ola
ol kişiden **dörd oğul** doğmış ola (GI/1, L123A-5)
(dörd+Ø+Ø oğul+Ø)

diñle imdi eydeyüm ol uçmağı
uçmağ içinde akar **dörd ırmağ** (GI/1, K77-11)
(dörd+Ø+Ø ırmağ+Ø+ı)

ol ke-nefsin vāḥid uş oldu tamām

dörd kişi dörd menzili dutdı maḳām (GI/1, L132A-7)

(dörd+Ø+Ø kişi+Ø)

(dörd+Ø+Ø menzil+Ø+i)

‘ālemi **biş ḳat** yaratdı ol celīl

kimisi ‘izzetdedür kimi zelīl (GI/2, R83B)

(biş+Ø+Ø ḳat+Ø+Ø)

degme dīvārında var **biş pencere**

degmesi **biḡ dürlü nakş u ḳançara** (GII/1, A168B-11)

(biş+Ø+Ø pencere+Ø)

(biḡ+Ø+Ø dür+Ø+lü nakş u ḳançara+Ø)

hem ol öğretti bize **biş vaḳt** namāz

kim ḳıluruz her dem aḡunıla niyāz (GII/2, L193A-3)

(biş+Ø+Ø vaḳt+Ø)

uşbu **altı nesne** dutdı elümi

ol ‘acızlıḳdan geçürdi yolumı (GI/2, K153B-8)

(altı+Ø+Ø nesne+Ø)

şeş cihātun şerhi uş oldu tamām

ma‘lūm oldu ney imiş ol **şeş maḳām** (GI/2, R113-11)

(şeş+Ø+Ø cihāt+Ø+un şerh+Ø+i+Ø)

(şeş+Ø+Ø maḳām+Ø)

çün yolun ol **altı yaḡa**

şeş cihetden varımazsın sen aḡa (GI/2, K120A-2)

(altı+Ø+Ø yaḡ+Ø+a)

(şeş+Ø+Ø cihet+Ø+den)

yidi iklim ol yaratdı haddıla

yidi deniz ol düzetdi seddile (GI/2, R142A-10)

(yidi+Ø+Ø iklim+Ø)

(yidi+Ø+Ø deniz+Ø)

anda olmışdı **yidi kat gök** maḳām

bunda mülk oldı **yidi iklim** tamām (GII/1, L85A-1)

(yidi+Ø+Ø kat+Ø+Ø gök+Ø)

(yidi+Ø+Ø iklim+Ø)

çünkü durdı ol ulu ādem örü

boyı geçdi **yidi gökden** yokaru (GI/1, R82B-7/2550)

(yidi+Ø+Ø gök+Ø+den)

olmayınca ol **sekiz nesne** tamām

heft deryā geçmedi bu ḥās u ‘ām (GII/1, R212B-5)

(sekiz+Ø+Ø nesne+Ø)

(heft+Ø+Ø deryā)

ol **sekiz dürlü kerāmet** uş tamām

taḳrīr oldı ol maḳāmāt uş tamām (GII/1, L26B-2)

(sekiz+Ø+Ø kerāmet+Ø)

ol **sekizden** birisi bu yirdurur

kim çalap bu rızķı andan virdürür (GII/1, L57A-1)

(sekiz+Ø+Ø+Ø+Ø+den)

nūrını yaratdı ve ol nūrdan **doḳuz**

felek yaratdı ve eflāk eşerin (GII/1, R217A-10)

(doḳuz+Ø+Ø felek+Ø)

perveriş yir **nūh felekden toḳuz ay**

uşbu tertibe toḡar yoḡsul u bay (GII/1, L119B-6)

(nüh+Ø+Ø felek+Ø+den)

(toğuz+Ø+Ø ay+Ø)

oldı ol **on bāb** u uş ol **on maḳām**

geldi ‘ışḳ bābında ḥatm oldı tamām (GII/2, K322A-4)

(on+Ø+Ø bāb+Ø)

(on+Ø+Ø maḳām+Ø)

niçün oldı **toğuz ay on** olmadı

ger geçerse **on aya** ay tolmadı (GII/1, L119B-7)

(toğuz+Ø+Ø ay+Ø)

(on+Ø+Ø+Ø+Ø)

(on+Ø+Ø ay+Ø)

göksi gör insān içün oldı sarāy

ya‘nī cān anda olur yıl **on iki ay** (GI/1, K84A-3)

(on iki+Ø+Ø ay+Ø)

ulu kiçi nīk ü bed yoḥsul u bay

bu **yidi şafdan** gider yıl **on ki ay** (GI/2, A153A-7)

(yidi+Ø+Ø şaf+Ø+dan)

(on iki+Ø+Ø ay+Ø)

görsenḡe altun güneşdür aḳça ay

bāzār içinde yorır yıl **on iki ay** (GII/1, L88A-4)

(on iki+Ø+Ø ay+Ø)

uşbu **seksen yıl** daḡı **dört faşl** olur

degme faşlına **yigirmi yıl** gelür (GI/1, L104B-4)

(seksen+Ø+Ø yıl+Ø)

(dört+Ø+Ø faşl+Ø)

(yigirmi+Ø+Ø yıl+Ø)

ol **üç ayda** ne ki ‘ âlemde olur
cisme bu **yigirmi yılda** ol gelür (GI/1, K66A-7/1990)
(üç+Ø+Ø ay+Ø+da)
(yigirmi+Ø+Ø yıl+Ø+da)

faşl-ı evvel kim **yigirmi yıldurur**
şol yazuñ **üç ayına** kâbildurur (GI/1, K66A-6)
(yigirmi+Ø+Ø yıl+Ø+Ø+dur-Ø-ur)
(üç+Ø+Ø ay+Ø+1+n+a)

musâ birle va‘ de kıldı ol hâkîm
kim **otuz gün** oruç ola ol kelîm (GII/2, A332B-6)
(otuz+Ø+Ø gün+Ø)

kırk yıl olınça bular hōş sâzıkâr
çünkü geldi geçti kırkıdan rûzigâr (GI/1, L126B-1)
(kırk+Ø+Ø yıl+Ø)

kırk direk var kubbeye o **kırk kemer**
cümle altunla sıvanmış serbeser (GII/1, L7B-2)
(kırk+Ø+Ø direk+Ø)
(kırk+Ø+Ø kemer+Ø)

çünkü **kırkıdan** geçti geldi **altmışa**
ol **yigirmi** dağı düşdi işe (GI/1, A69B-8)
(kırk+Ø+Ø+Ø+Ø+dan)
(altmış+Ø+Ø+Ø+Ø+a)
(yigirmi+Ø+Ø+Ø+Ø)

altmışa vardı ömür geldi zuhal
eyle şan kim bu kişi oldu zuhal (GII/2, L219B-3)

(altmış+Ø+Ø+Ø+Ø+a)

devlet ola **yitmiş iki millete**

düşmeye anı sevenler miñnete (GI/1, K48A-4)

(yitmiş iki+Ø+Ø millet+Ø+e)

uşbu **seksen yaş** kim eytdüm hālını

ne kaçardur eydeyim aḥvālını (GI/1, R64B-6)

(seksen+Ø+Ø yaş+Ø)

şimdi ḥōd çok yaşayan **seksen** yaşar

doğsana irer ise ‘aqlı şaşar (GI/1, K64N-4)

(seksen+Ø+Ø+Ø+Ø+e)

(doğsan+Ø+Ø+Ø+Ø+a)

kimsene **on ayı** toldurmuş degül

anda **üç yüz gün** tamām durmuş degül (GII/1, L119B-8)

(on+Ø+Ø ay+Ø+ı)

(üç yüz+Ø+Ø gün+Ø)

şoldur ol nice ki tende cān ola

üç yüz altmış damaruḡda kan ola (GI/2, K99A-11)

(üç yüz altmış+Ø+Ø damar+Ø+uḡ+da)

yıl ḥisābda **üç yüz altmış gündurur**

illa her gün gelen ol bir gündurur (GI/1, L38A-1)

(üç yüz altmış+Ø+Ø gün+Ø+Ø+dur-Ø-ur)

yidi yüz otuz yılında hicretüḡ

söz irdi ḥatmine bu fikretüḡ (GII/2, L239A-3)

(yidi yüz otuz+Ø+Ø yıl+Ø+ı+n+da)

anlaruḡ kim cevheri kābil degül

biñ ögüt virür isen kılmañ kabül (GI/1, L107A-2/2035)
(biñ+Ø+Ø ögüt+Ø)

bir sözine gelüridi **biñ cevāb**

bir cevāba buluridi **biñ şevāb** (GI/1, L20A-2)

(bir+Ø+Ø söz+Ø+i+n+e)

(biñ+Ø+Ø cevāb+Ø)

(bir+Ø+Ø cevāb+Ø+a)

(biñ+Ø+Ø şevāb+Ø)

degme cānıla liķā mı alınur

biñ cān içre anda **bir cān** bulunur (GI/1, L77A-7)

(biñ+Ø+Ø cān+Ø)

(bir+Ø+Ø cān+Ø)

degme bir sā' atda **biñ kez** haķ seni

anuñıla hōş dutar muṭlaķ seni (GI/2, R156B-11)

(biñ+Ø+Ø kez+Ø)

bir deñizden yıl ile **biñ mevc** olur

çünkü yıl diñdi yine deñiz kılur (GI/1, A26B-10)

(bir+Ø+Ø deñiz+Ø+den)

(biñ+Ø+Ø mevc+Ø)

bir maķāmda **biñ çerāğ** olsa münir

sırçası ayruķdur illā nūrı bir (GI/1, A26B-8)

(bir+Ø+Ø maķām+Ø+da)

(biñ+Ø+Ø çerāğ+Ø)

ol münācāt varıdı anda müdām

söyleşürdi haķķ ıla **biñ bir kelām** (GI/1, A15A-10)

(biñ bir+Ø+Ø kelām+Ø)

gördüm anda **on sekiz biñ** ‘ālemi
yavu varmış orda yirde ādemī (GII/1, L111A-4)
(on sekiz biñ+Ø+Ø ‘ālem+Ø+i)

pes bilünj ‘aqlı ki günde **biñ** yaşar
yaşını saysañ **otuz biñden** aşar (GII/1, A223B-2)
(biñ+Ø+Ø+Ø+Ø)
(otuz biñ+Ø+Ø+Ø+Ø+den)

didi ey şeyh musā gelür bu ile
yöresinde **kırk biñ er** vardur bile (GI/2, K144B-10)
(kırk biñ+Ø+Ø er+Ø)

hāli **doğsan biñ kelīme** rāzıla
degdi dōstdan dōsta **yüz biñ nāzıla** (GII/1, L8B-4)
(doğsan biñ+Ø+Ø kelīme+Ø)
(yüz biñ+Ø+Ø nāz+Ø+ıla)

bir işid nedür bu uçmağ hūrisi
yüz biñ uçmağ bigi degir birisi (GI/1, L120B/A79B-1)
(yüz biñ+Ø+Ø uçmağ+Ø)

āhiret cān maqşūdıdur iy ‘aqlı
kim biter andan saña **yüz biñ hāşıl** (GI/1, K19A-3)
(yüz biñ+Ø+Ø hāşıl+Ø)

yolını iledemez ol menzile
dolaşur dünyāda **yüz biñ müşkile** (GI/1, L28B-6)
(yüz biñ+Ø+Ø müşkil+Ø+e)

yüz biñ ü yigirmi dörd biñ enbiyā
dörd yüz ol kırk dörd tabağāt-ı evliyāt (GI/1, L18B-8)

(yüz biñ ü yigirmi dörd biñ+Ø+Ø enbiyā+Ø)
(dörd yüz kırk dörd+Ø+Ø ʔabaḳāt-ı evliyāt+Ø)

çün diledi ḥaḳ bu ḥōmı muṭlaḳā
düzdi **yüz yigirmi dörd biñ maṭbaḥa** (GI/2, L147A-7)
(yüz yigirmi dörd biñ+Ø+Ø maṭbaḥa+Ø)

2.1.4.2. Müphem Miktar

+Ø:
yügrışür anda **nice yüz biñ gemi**
degme birsinde **nice yüz ādemī** (GII/1, L56A-8)
(nice+Ø+Ø yüz biñ+Ø+Ø gemi+Ø)
(nice+Ø+Ø yüz+Ø+Ø ādemī+Ø)

nice yüz biñ gemiler bunda yörir
yügrüşüben dünyada baḡrın sürir (GII/1, K264A-9)
(nice+Ø+Ø yüz biñ+Ø+Ø gemi+ler)

cümlesinüñ maḳsūdı oldı tamām
ḳalmadı bunlarda **zerre intikām** (GI/1, K17B-10)
(zerre+Ø+Ø intikām+Ø)

dil ile dünyādurur ele gelen
zīrā kim **az nesnedür** dile gelen (GI/1, A51A-11)
(az+Ø+Ø nesne+Ø)

ḳitāb türk dilinçe tertīb ola ve **bir**
ḳaç lafz-ı manzūm ol tertīb üzre (GI/1, L2B-5)
(birḳaç+Ø+Ø lafz-ı manzūm+Ø)

işid imdi ma^c niden **birḳaç cevāb**
diñleyenüñ cānına yüz biñ sevāb (GI/1, A57A-3)

(birkaç+Ø+Ø cevāb+Ø)

uşbu sözden maķşūdum **birkaç cevāb**

kim anı bilmek bize yavlaķ şavāb (GI/1, K36B-11)

(birkaç+Ø+Ø cevāb)

ger ola **birkaç göñül** birlik kıla

gel kıyās it sen anı kim ne bula (GI/1, A23B-3)

(birkaç+Ø+Ø göñül+Ø)

likī **birkaç gün** baņa güygil i yār

eyle dut kim ben uyurvan sen uyar (GI/2, K189A-3)

(birkaç+Ø+Ø gün+Ø)

ol nişāndan **bir kaçın** eydem saņa

dut kulağın **bir dem** uht bendin yaņa (GII/1, L27A-4)

(bir kaç+Ø+Ø+Ø+Ø+ı+Ø+n)

(bir+Ø+Ø dem+Ø)

üşenür her bir işi işlemege

dilemez kim düşe **bir dem** emege (GI/1, R79B-7)

(bir+Ø+Ø dem+Ø)

bir zamānda varıdı bir nāmdar

salţanat sürmişidi çok rüzigār (GI/1, R22A-6)

(bir+Ø+Ø zamān+Ø+da)

tap buğaldum **biraz od** virgil baņa

buğaluban muhtāç oldum ben saņa (GI/1, A22B-6)

(biraz+Ø+Ø od+Ø)

dillü dilinçe **biraz söz** söyledi

eytdiler nefis ne kim iřteħ eyledi (GI/1, L36B-1)
(biraz+Ø+Ø söz+Ø)

ba‘zı nesne şuyıla buldı ħayāt
ya‘nı şudan dirilür cümle nebāt (GII/2, R314B-3)
(ba‘zı+Ø+Ø nesne+Ø)

evvel oldur kim **bütün** ‘ıřķı ola
kim bu ħalkı döndüre ħāldan ħāla (GI/1, R58B-10)
(bütün+Ø+Ø ‘ıřķı+Ø+ı)

sulťanun evvel gerek ařlı ola
andan ikinci **bütün** ‘aķlı ola (GI/1, K56B-7)
(bütün+Ø+Ø ‘aķlı+Ø+ı)

var ne ħād biz **bir avuċ topraĝıduċ**
topraċ olmadın ħo küllı yoĝıduċ (GI/1, R7A-8)
(bir avuċ+Ø+Ø topraĝ+Ø+Ø+ı-Ø-du-k)

gözi toymaz ‘ālemi yudmaĝıla
ťol meger **bir avuċ topraĝıla** (GI/1, K38A-11)
(bir avuċ+Ø+Ø topraĝ+Ø+ıla)

zırā kim ten **bir avuċ topraĝıdı**
bileklikden ol dem ol ıraĝıdı (GI/1, L10B-11)
(bir avuċ+Ø+Ø topraĝ+Ø+Ø+ı-Ø-dı)

her birisi nefis iĉün dartaş emek
maķřūd ol nefis anda **bir loķma yimek** (GII/2, K346A-11)
(bir loķma+Ø+Ø yi-mek+Ø)

bunda ne kesb eyledün bilür misin

bu kadar kesbe kani‘ olur mısın (GI/1, L60A-5)

(bu kadar+Ø+Ø kesb+Ø+e)

nesne kim ol uçmağın pertavidur

bu kadar söz kanda anın savıdur (GII/1, A188B-8)

(bu kadar+Ø+Ø söz+Ø)

çevrinür dün gün diler kim nūr ola

ya‘ nī ‘ ıřka köyne **küllī nūr** ola (GII/1, L45A-10)

(külli+Ø+Ø nūr+Ø)

her kim oldu dōstlarından **küllī yād**

oldurur kim dōst öñinde buldu dad (GII/1, K215-7)

(külli+Ø+Ø yād+Ø)

hem aķar su şerbet uçar kuş ğıdī

olısar mü’mine **biñ ańca fidī** (GII/1, L3A-8)

(biñ ańca+Ø+Ø fidī+Ø)

gördüm ol maħfıl daħı **yavlaķ ulu**

yine bir dürlü gürüh anda tolu (GII/2, K197B-9)

(yavlaķ+Ø+Ø ulu+Ø+Ø)

gördüm anda bir şehir **key mu‘ teber**

illa baķdum ħalkı **yavlaķ muħtařar** (GII/2, L151B-1)

(key+Ø+Ø mu‘ teber+Ø)

(yavlaķ+Ø+Ø muħtařar+Ø)

bir mu‘ allim varıdı anda ulu

key müsülmān key edebli key ħulu (GII/1, R192A-11)

(key+Ø+Ø müsülmān+Ø)

(key+Ø+Ø edeb+Ø+lü+Ø+Ø)

(key+Ø+Ø ħu+Ø+lu+Ø+Ø)

key ‘**aṭādur** cehdlik ḥaḳdan ol ḳula

işe gelmez çünki bī-tevfīḳ ola (GII/2, L168B-1)

(key+Ø+Ø ‘aṭā+Ø+Ø+Ø+dur)

bu ‘ilim yigrekdür ol mālдан bilün

‘ilme **key renc** yin ü **key rağbet** (GII/2, L186A-6)

(key+Ø+Ø renc+Ø)

(key+Ø+Ø rağbet+Ø)

ger nice kim genc ḥōd gizlū olur

illa gizlū genc **öküş yirde** ḳalur (GII/1, R179B-9)

(öküş+Ø+Ø yir+Ø+de)

ol zamān kim ḥaḳ yaratdı cānları

cānlara ḳıldı **öküş iḥsānları** (GII/1, L43A-1)

(öküş+Ø+Ø iḥsān+lar+ı)

her du‘ā anda ḳabūl olmaz bilün

her nefes ölü diri ḳılmaz bilün (GI/1, L21A-5)

(her+Ø+Ø du‘ā+Ø)

(her+Ø+Ø nefes+Ø+Ø)

her ma‘ānī her işāret dünyada

her birisi bir berādur iy dede (GI/1, K10B-7)

(her+Ø+Ø ma‘ānī+Ø)

(her+Ø+Ø işāret+Ø)

(her+Ø+Ø bir+Ø+i+si)

ḳılur pes **her şey** ki ‘ademden

vücūda gelür bu ma‘nī anda mevcūddur (GI/1, L51A-2)

(her+Ø+Ø şey+Ø)

bilesin **her sūretün** aşlı nedür
diñle imdi kim hikāyet nitedür (GI/1, A73B-8)
(her+Ø+Ø sūret+Ø+ün)

çevrinüdür durmadın dolāb gibi
degir andan **her vücūda** manşıbı (GI/1, R72B-7)
(her+Ø+Ø vücūd+Ø+a)

her kitāb kim dünyada qalmışdurur
cümlesi cāndan doğup gelmişdurur (GI/1, L123B-8)
(her+Ø+Ø kitāb +Ø)

her sarāyda bu şurat bi tahtdurur
tahtı issüz görme sulţān oturur (GI/1, L126-2)
(her+Ø+Ø sarāy+Ø+da)

zīrā kim **her nesne** varur aşlına
cān çıkar ‘arşa vü ten girür sine (GI/1, K19A-7)
(her+Ø+Ø nesne+Ø)

kendüden ol hāzrete çün buldı yol
seyr ider **her dembedem** ol yoldan ol (GI/1, R33B-2)
(her+Ø+Ø dembedem+Ø)

cānda vardur ‘aql içün key tahtgāh
kim ‘aql **her dem** añ getrür penāh (GI/1, L56A-1)
(her+Ø+Ø dem+Ø)

hem güneş oddur doğar **her gün** gelür
qarañuken evüni aydın kıılır (GI/1, K59B-9)
(her+Ø+Ø gün+Ø)

söylemedin anlanurdı **her cevāb**

işlemedin yazılurdı **her şevāb** (GI/1, L60B/K34B-1)

(her+Ø+Ø cevāb+Ø)

(her+Ø+Ø şevāb+Ø)

gerçi takdīr tañrıdandır **her işe**

hīç kimesne eydimez kim bu nişe (GI/1, R31B-10)

(her+Ø+Ø iş+Ø+e)

(hīç+Ø+Ø kimesne+Ø)

hīç kimesne hükmini döndermedi

ķalmadı kimse ki baş indürmedi (GI/1, K6A-5)

(hīç+Ø+Ø kimesne+Ø)

yalğuzın **hīç kimsene** yol varmadı

ikilikde kimse iş başarmadı (GI/1, L33B-2)

(hīç+Ø+Ø kimesne+Ø)

hem ķulaķ işitmekdedür adını

hīç kimesne bilmedükdür dadını (GI/1, L7A-2)

(hīç+Ø+Ø kimesne+Ø)

yir yüzine çıksalar ölür bular

hīç gümānsuz hep fenā olur bular (GI/1, A30B-4)

(hīç+Ø+Ø gümān+Ø+suz+Ø+Ø)

ķalmadı **hīç nesne** ol bilmedi

aķa bejzer kimse mülke girmede (GI/1, R8B-11)

(hīç+Ø+Ø nesne+Ø)

hīç halk aķa elem degürmeye

hükme idüp kimse aķa yol sürmeye (GI/1, L79B-1)

(hîç+Ø+Ø halk+Ø)

nice kim döner bu devr-i rûzigâr

hîç maḳāmda bu şurat dutmaz ḳarâr (GI/1, R39B-6)

(hîç+Ø+Ø maḳām+Ø+da)

at bine vü ton geye devlet süre

yiri duta mülk ala **çok māl** dire (GI/1, L64B-5)

(çok+Ø+Ø māl+Ø)

zira kim bu ‘ilm çün bî-ḥilm ola

ol ‘ilimden **çok kişiye** zulm ola (GI/1, R76B-10)

(çok+Ø+Ø kişi+Ø+ye)

aḳça virse **çok nesene** bulınır

dünya içre dürlü ni‘met alınır (GI/1, A51A-4)

(çok+Ø+Ø nesene+Ø)

2.1.4.2.1. Müphem Miktar - Mukayese

+acuk:

her ki ḳani‘se **azacuk ni‘mete**

iresidür ol ḥaḳîḳî devlete (GI/1, R31A-5)

(az+Ø+acuk ni‘met+Ø+e)

biz **azacuk şu** gibi uyduk aḳa

ol ulu iltür bizi ḥaḳdan yaḳa (GII/2, K331B-8)

(az+Ø+acuk su+Ø)

bu meşelde artuk eksük yoḳdurur

gerçi kim bu **azacuk** ol çokdurur (GII/1, L105B-1)

(az+Ø+acuk+Ø+Ø)

+ırak:

ol gürühlardan bular **hamūşırak**
anlara bakşa bu birez **hōşırak** (GII/2, K197B-10)
(hamūş+Ø+ırak+Ø+Ø)
(hōş+Ø+ırak+Ø+Ø)

2.1.5. Mübalağa

Bu işlevde sözün etkisinin arttırılması için tamlananın olduğundan çok farklı gösterilmesi söz konusudur.

+Ø:

bir ‘**aceb hikmet** diyeyüm nazmıla
şerh ü taḫrīr ü beyān kıldan kıla (GII/1, A75B/K73A-8)
(‘aceb+Ø+Ø hikmet+Ø)

imdi gel sen bir ‘**acāyib ma‘ nī** gör
nice bisler uşbu ḥalkı mevli gör (GI/1, L108B-4)
(‘acāyib+Ø+Ø ma‘ nī)

līki vardur bir ‘**acāyib cānavar**
kamudan ol ḫaṭreyi artuḫ sever (GII/1, L42A-1)
(‘acāyib+Ø+Ø cānavar+Ø)

cān cū gördi bu işi hōş anladı
zī ‘**aceb taḥtdur** diyüben taḥladı (GI/1, K178A-10)
(‘aceb+Ø+Ø taḥt+Ø+dur)

yavuz işden ḥāşıl oldu **çok günāh**
ḫaçan olsa isteyiser pādişāh (GI/1, L84B-4)
(çok+Ø+Ø günāh+Ø)

çok ‘acāyib çok ḡarāyib nesneler
söylenür dilde neler vardur neler (GII/2, K360A-5)

(çok+Ø+Ø ‘ acāyib+Ø+Ø çok+Ø+Ø ğarāyib+Ø+Ø nesne+ler)

tā ki kendü kıymetini almaya

nice çok altun virürsen gelmeye (GI/1, A51A-11)

(nice+Ø+Ø çok+Ø+Ø altun+Ø)

nice yimek nice içmek ortada

nice zevk kim sürdiler bu dünyāda (GI/1, K83A-10)

(nice+Ø+Ø yi-mek+Ø)

(nice+Ø+Ø iç-mek+Ø)

(nice+Ø+Ø zevk+Ø)

bākī **nice halk** ki vardur dünyede

tābi‘ idür bu vücūduñ iy dede (GI/1, L132B-1)

(nice+Ø+Ø halk+Ø)

degme aşl içinde bir kudret kodı

bir işit gör kim **nice hikmet** kodı (GI/1, R62A-2)

(nice+Ø+Ø hikmet+Ø)

çün ırılmaz ‘ ışkı hāl dönmeg ile

nice hāl dönerise bunlar bile (GI/1, L59A-6)

(nice+Ø+Ø hāl+Ø)

ağıza gör **nice ni‘ met** yidürür

gör dimāğa **nice lezzet** tadurur (GI/1, L75B-4)

(nice+Ø+Ø ni‘ met+Ø)

(nice+Ø+Ø lezzet+Ø)

begler ü leşker kamu sultānıla

bir **nice gün** yöridi seyrānıla (GI/1, K49A-9)

(nice+Ø+Ø gün+Ø)

begler eytdi maḥkūmuz ne dir iseñ
işleyevüz **nice ḥūkm** ider iseñ (GI/1, A54A-6/1510)
(nice+Ø+Ø ḥūkm+Ø)

ol zāmanda bu havā key germ olur
nice ḥamlar köynilüben nerm olur (GI/1, /K65A-8)
(nice+Ø+Ø ḥam+lar)

nice mi' mār ol gün anda geldiler
nice altun aqça pīṣīn aldılar (GI/1, L81A-4)
(nice+Ø+Ø mi' mār+Ø)
(nice+Ø+Ø altun+Ø+Ø aqça+Ø)

gör nebātdan kim **nice ni' met** gelür
ol semā' dan ḫamusı lezzet alır (GI/1, A6B-10)
(nice+Ø+Ø ni' met+Ø)

mirriḥ'i gör kim **nice başlar** biçer
ol semā' da ḥarket eyler ḫan saçar (GI/1, L5B-8)
(nice+Ø+Ø baş+lar)

gör ma' ādinden **nice cevher** biter
ḫuvvetinden **nice ḥuşḫ u ter** biter (GI/1, R5B-9)
(nice+Ø+Ø cevher+Ø)
(nice+Ø+Ø ḥuşḫ u ter+Ø)

birisi ḫayvāndurur merkeb içün
gör **nice rāḫat** virür ol dün ü gün (GI/1, L68B-7)
(nice+Ø+Ø rāḫat+Ø)

diñle imdi eydeyüm vaşf u şıfat
kim **nice ḥālden** ḫāle döner şurat (GI/1, R39B-11)
(nice+Ø+Ø ḥāl+Ø+den)

şol bezenmiş bāğ u bağçe bozılır

nice varlık anda yoğa yazılır (GI/1, A68B-9)

(nice+Ø+Ø var+lık+Ø)

ol münāfıklar dahı işdür aḥir

kim bu mü'minler **nice tesbīḥ** okır (GI/1, R73A-11)

(nice+Ø+Ø tesbīḥ+Ø)

itmek diler ʿaql bir **nice gün**

muʿālicet ider āḥir her biri

merkezine varup teferruḡa ḥāşıl ola (GI/1, A82B-7)

(nice+Ø+Ø gün+Ø)

eytdi işle nice buyrıldı ise

doğru durğıl **nice emr** oldu ise (GI/1, R82B-5)

(nice+Ø+Ø emr+Ø)

+cA:

bunca yıl ḥalkı götürüp yöridi

cümle ḥalkuḡ aşlı andan döridi (GI/1, A14B-7)

(bu+n+ca yıl+Ø)

kimisi oldur ki yondi gemi

ğarḡa virdi **bunca** yüz biḡ **ādemo** (GI/1, L19B-1)

(bu+n+ca ādem+Ø+i)

birbirinden toğuban geldi bular

degmesinde **bunca** dürlü **maʿnī** var (GI/1, L67A-8)

(bu+n+ca maʿnī+Ø)

çünkü toğdı ʿālem oldu pāyidār

anuḡ üzre geçdi **bunca rūzigār** (GI/1, L67B-5)

(bu+n+ca rūzigār+Ø)

bunca ḥulḳ u **bunca lutf** u **bunca nāz**

bunca sevḳ u **bunca zevḳ** u **bunca rāz** (GI/1, L61B-7)

(bu+n+ca ḥulḳ+Ø)

(bu+n+ca lutf+Ø)

(bu+n+ca nāz+Ø)

(bu+n+ca sevḳ+Ø)

(bu+n+ca zevḳ+Ø)

(bu+n+ca rāz+Ø)

her şuratda **bunca** dürlü a'zālar

her birinüñ **bunca ni' met** baḥşı var (GI/1, L75B-2)

(bu+n+ca a'zā+lar)

(bu+n+ca ni' met+Ø)

nūriyla göñüli aydın dutar

ol sebebden **bunca ḥikmetler** biter (GI/1, A57B-10)

(bu+n+ca ḥikmet+ler)

bunca seyrān u **teferrücler** kılp

bu hevā üzre geçerler dirilüp (GI/1, R19B-10)

(bu+n+ca seyrān u teferrüc+ler)

bunca dürlü iş ki dünyāda var

ḳanı bir dem āsudalık ḳanda var (GI/1, K34B-11)

(bu+n+ca iş+Ø)

birlik içre cümlesi bir cismidi

cism içinde **bunca** dürlü **ismidi** (GI/1, K4A-9)

(bu+n+ca dūr+Ø+lū ism+Ø+Ø+i-Ø-di)

bunca iş bunca hisāb u hem cevāb

bunca hāl bunca ‘iḳāb u hem sevāb (GI/1, L61A-6)

(bu+n+ca iş+Ø)

(bu+n+ca hisāb+Ø)

(bu+n+ca hāl+Ø)

(bu+n+ca ‘iḳāb+Ø)

mü’mine yitmiş vire şol köşkləri

kim ola bu **dünyāca biri** (GII/1, L169A-11)

(dünyā+Ø+ca biri+Ø)

biri bu **‘ālemce** ola köşkinüñ

ḥaddi anın olmaya hiç mülkinüñ (GII/1, L3B-1)

(‘ālem+Ø+ce+Ø+Ø)

+lü:

dürlü yimiş dikdiler ol bağçada

nice eydem vaşfını gelmez ada (GI/1, R51A-11)

(dür+Ø+lü yimiş+Ø)

kim bize dünyā daḥı ḥāzret ola

cümle **dürlü ḥōnumuz** rahmet ola (GI/1, A42A-9)

(dür+Ø+lü ḥōn+Ø+um+uz)

cümle **dürlü ni‘ meti** ol bitürür

cümle ḥalka yidürür ü yitürür (GI/1, L75B-1)

(dür+Ø+lü ni‘ met+Ø+i)

2.1.6. Paylaştırma

Bu işlev nesneleri sayıca dağıtmayı ifade ettiği için bu isimlendirme yapılmıştır.

+er:

altı peygāamber **birer söz** söyledi

her biri bir gün için āh eyledi (GI/2, K129B-5)
(bir+Ø+er söz+Ø)

2.1.7. Pekiştirme

Bu işlevde tamlayanın anlamını güçlendirme söz konusudur. Anlamı kuvvetlendirmek için sıfatlama ekli tamlayan bazı örneklerde tekrar edilmiş durumdadır.

+ Ø:

yir yüzün dutmuş ola **düpdüz deniz**
bilmeye hiç kimse anda yol u iz (GII/1, A72A-3)
(düpdüz+Ø+Ø deniz+Ø)

sağfa baksañ **dopdolu ‘ibretdurur**
şahna baksañ **düpdüzi ni‘ metdurur** (GI/2, L175A-10)
(dopdolu+Ø+Ø ‘ibret+Ø+Ø+dur-Ø-ur)
(düpdüzi+Ø+Ø ni‘ met+Ø+Ø+dur-Ø-ur)

bu kitābuñ hatmı uş oldu tamām
toptolu yüz dāsītān geldi tamām (GII/2, L239A-2)
(toptolu+Ø+Ø yüz+Ø+Ø dāsītān+Ø)

bişe **hōş hōş aşlar** odı yanmadın
yine ol aşlar velī çeynenmedin (GII/1, L3B)
(hōş hōş+Ø+Ø aş+lar)

māl u ni‘ met kıl qaravaş taht u tāç
her gün anda toyınudur **biñ biñ aç** (GI/2, R136A-11)
(biñ biñ+Ø+Ø aç+Ø)

her birinden **biñ biñ lezzet** bağa
irişür iltür beni hağdın yağa (GII/2, R209A-10)
(biñ biñ+Ø+Ø lezzet+Ø)

leşkerin cem[ ] eyledi d zdi  eri
ka[ ] be üzre itdi ol **bi  bi  eri** (GI/2, L216A- 2)
(bi  bi + +  er+ +i)

hem bular **      b l kd r** her biri
dirliğinden bilin r yirl  yiri (GII/1, L94B-3)
(     + +  bölük+ +d r)

şol neb tdur ol ki bu yirden biter
dürlü dürlü ni[ ] met olur  uşk u ter (GII/1, R224A-11)
(d r+ +l  d r+ +l  ni[ ] met+ )

dürlü reng   dürlü şekl   dürlü ad
gizl d r bunlarda **dürlü dürlü dad** (GII/1, L88B-1)
(d r+ +l  d r+ +l  dad+ )

dürlü dürlü renkler ile bezen r
 azm ider yir d sta  arşu uzanur (GII/1, L34B-3)
(d r+ +l  d r+ +l  renk+ler)

dürlü dürlü d sit n u dürlü ad
her birinden c n alur bir dürlü dad (GII/2, L177B-5)
(d r+ +l  d r+ +l  d sit n+ )

kim bu ğurbetten iresin  urbete
uğrayasın **dürlü dürlü  udrete** (GII/1, L110B-1)
(d r+ +l  d r+ +l   udret+ +e)

biri şoldur kim ola   ömri dir z
 mri içinde kıla ol ** o   o  niy z** (GII/1, L12A)
( o   o + +  niy z+ )

dürlü dürlü hōş **yyiler** geldi uş

bu burundan cānuma uş oldu nūş (GII/2, L178B-1)

(dür+Ø+lü dür+Ø+lü yyi+Ø+ler)

şahra kâğıd ya‘ nī **ağ ağ yazılar**

hayme ol kâğıd yüzinde yazular (GII/2, R311B-10)

(ağ ağ+Ø+Ø yazı+lar)

kaṭre kaṭre yağmur ol şefkat ile

dāne dāne dürr olup geldi ele (GII/2, R320B-4)

(kaṭre kaṭre+Ø+Ø yağmur+Ø)

(dāne dāne+Ø+Ø dürr+Ø)

2.1.8. Sıralama

Bu işlevle tamlanan durumundaki varlıkların kaçınıcı sırada olduğu belirtilmektedir.

+(I)ncI:

āhiretde **ikinciye** miḥnet virildi

üçünciye devlet ü miḥnet bile virildi (GI/1, R45A-4)

(iki+Ø+inci+Ø+Ø+ye)

(üç+Ø+ünci+Ø+Ø+ye)

hem **ikinci menzili** bu dildurur

dil daḡı bir gör nice menzildurur (GI/1, L866A-3)

(iki+Ø+inci menzil+Ø+i+Ø)

işid imdi ol **ikinci ḡaşleti**

rūzı kılusun dōstara ol devleti (GI/1, K47B-9)

(iki+Ø+inci ḡaşlet+Ø+i)

hem **ikinci bāb** içinde on yine

dāsītān var kim anı diḡleyene (GI/1, L3A-8)

(iki+Ø+nci bāb+Ø)

gör **üçüncü tahta** hâkim kim durur

kim göñül mülki aña maḥkūmdurur (GI/1, L92A-9/1755)

(üç+Ø+inci taht+Ø+a)

pes **üçüncü menzil** oldur kim iner

işidenün göñli içinde konar (GI/1, L86A-8)

(üç+Ø+inci menzil+Ø)

vardurur **üçüncü bābda** yine on

dāsītān çün haq buyurdi kâf u nūn (GI/1, L3A-10)

(üç+Ø+üncü bāb+Ø+da)

dördüncü dāsītān ikinci bābdan

beyān ider kim ḥālīq-ı berr ü baḥr (GI/1, A30A-7)

(dörd+Ø+inci dāsītān+Ø)

(iki+Ø+nci bāb+Ø+dan)

dördüncü dāsītān üçüncü bābdan

beyān ider kim ervāḥ-ı benī ādem (GI/1, R45A-4)

(dörd+Ø+inci dāsītān)

(üç+Ø+inci bāb+Ø+dan)

zıkr ider **dördüncü bāb** on dāsītān

degme birsi dilgüşā çün būsītān (GI/1, R59-8)

(dörd+Ø+inci bāb+Ø)

bişinci dāsītān üçüncü bābdan

beyān-ı gümüş ve bakır ider bil kim (GI/1, R47A-7)

(biş+Ø+inci dāsītān+Ø)

(üç+Ø+inci bāb+Ø+dan)

beşinci dāsītān bāb-ı evvelden

beyān ider kim haq ta‘ ālā ellerde

dürlü hikem gizledi ve hîl^ç at-i (GI/1, L26A-3)

(beş+Ø+inci dāsītān+Ø)

pes **bişinci menzilün** hayretdurur

ol maḳām pür ḳudret ü heybetdurur (GII/1, A252A-3)

(biş+Ø+inci menzil+Ø+ün)

altıncı dāsītān ikinci bābdan

beyān-ı elḳanā^ç atu kenzün lāyefnā (GI/1, K24B-9)

(altı+Ø+ncı dāsītān+Ø)

(iki+Ø+nci bāb+Ø+dan)

altıncı dāsītān bāb-ı evvelden (GI/1, L27B-1)

beyān ider kim ḥaḳ ta^ç ālā ciheti

(altı+Ø+ncı dāsītān+Ø)

geçtük andan varduḳ **altıncı eve**

vuşlat oldur derdüñe oldur devā (GII/2, A252A-4)

(altı+Ø+ncı ev+Ø+e)

yidinci dāsītān bāb-ı evvelden

beyān ider kim kaḳlar ḳulāvuzlarına (GI/1, A21A-7)

(yidi+Ø+nci dāsītān+Ø)

yidinci dāsītān ikinci bābdan

beyān ider ki maḡrifet ve mezellet (GI/1, R31B-2)

(yidi+Ø+nci dāsītān+Ø)

(iki+Ø+nci bāb+Ø+dan)

hem **yidinci bāb** içinde on^ç aceb

dāsītān var kim buları ol ḳalab (GI/1, L3B-9)

(yidi+Ø+nci bāb+Ø)

sekizinci dāsītān ikinci bābdan bu

āyeti ki senūrihim āyātina fi'l (GI/1, K27A-11)

(sehz+Ø+inci dāsītān+Ø)

(iki+Ø+nci bāb+Ø+dan)

sekizinci dāsītān dördünci bābdan

beyān ider him her mevcūd vücūdıla

ārāste ve (GI/1, A81A-4)

(sekiz+Ø+inci dāsītān+Ø)

(dörd+Ø+inci bāb+Ø+dan)

sekizinci dāsītān evvelki bābdan

beyān ider ol ' arab hālını ki

ka' beye giderdi yolu deñiz (GI/1, A22-7)

(sekiz+Ø+inci dāsītān)

ol ki **tokzuncı felekdür** ' arşdur ol

şanki bu cümle cihāna başdur ol (GII/2, K247B-8)

(tokz+Ø+uncı felek+Ø+Ø+dür)

doğızuncı dāsītān üçünci bābdan

beyān ider kim haq ta' ālā üç dürlü (GI/1, A58A-5)

(doğız+Ø+inci dāsītān+Ø)

(üç+Ø+ünci bāb+Ø+dan)

doğızuncı dāsītān dördünci

bābdan beyān ider kim haq ta' ālā (GI/1, A82B-3)

(doğız+Ø+inci dāsītān+Ø)

(dörd+Ø+inci bāb+Ø+dan)

onuncı dāsītān ikinci bābdan

beyān ider kim ‘ ıřķ her vūcūdda (GI/1, R36A-10)

(on+Ø+ıncı dāsītān+Ø)

(iki+Ø+nci bāb+Ø+dan)

onıncı dāsītān dördinçı bābdan

beyān-ı taḥḳīķ-ı āyet-i mā ḥalkukūm (GI/1, A85A-7)

(on+Ø+ıncı dāsītān+Ø)

(dörd+Ø+inçı bab+Ø+dan)

+Ø:

şeyḥūñ **evvel şartı** oldur iy kişı

kim çalapdan neyise baḥşāyişı (GI/2, K124B-6)

(evvel+Ø+Ø şart+Ø+ı+Ø)

evvel ālet bu vīlayetdür ere

dīn içinde kime kim tañrı vire (GII/2, A273B-11)

(evvel+Ø+Ø ālet+Ø)

2.1.9. Soru

Bu işlevin oluşturulmasında, tamlananın nitelik ve niceliğinin soru yoluyla öğrenmenilmesinin amaçlanması etkili olmuştur.

+Ø:

kaç ‘ aşirdür nice āyetdür tamām

ma‘ lūm ola **kaç duraķdur kaç maķām** (GI/2, L145A-4)

(kaç+Ø+Ø ‘ aşır+Ø+dür)

(nice+Ø+Ø āyet+Ø+dür)

(kaç+Ø+Ø duraķ+Ø+dur)

(kaç+Ø+Ø maķām+Ø)

şöyle birlikdeyiken gör bu işi

nice dutsağ oldu ol ḥazret kuşı (GI/1, K34B-6)

(nice+Ø+Ø dutsağ+Ø)

birlik içre kim ne devlet buldılar

biriküben **nice yoldaş** oldılar (GI/1, K2B-8)

(nice+Ø+Ø yol+daş+Ø)

hem bu mülke **ney içün** geldi bilür

allāh anı **ne işe** şaldı bilür (GI/1, L119A-3)

(ney+Ø+Ø içün+Ø)

(ne+Ø+Ø iş+Ø+e)

imdi bellü bildünüz mi bu işi

ne sebebdēn eyle olur ol kişi (GI/1, K48A-6)

(ne+Ø+Ø sebebdēn)

anuñıla kimsenüñ **ne işi** var

tañrı hōşnūd hem resūl anı sever (GI/1, L66A-3)

(ne+Ø+Ø iş+Ø+i)

geldük imdi işid oğlanlık hālīn

ne iş içinde geçer gör aḥvālīn (GI/1, K37A-2)

(ne+Ø+Ø iş+Ø)

gör nefesden **ne du‘ā** ağar göge

kimse anuñ luṭfını nice öge (GI/1, L75B-7)

(ne+Ø+Ø du‘ā)

gör ki bunlar her biri **ne işdedür**

aşlı nedür kendü ne adı nedür (GI/1, A73B-11/2125)

(ne+Ø+Ø iş+Ø+de+dür)

‘aqlı bir gör kim **ne işler** dōridür

devleti gör **ne hükümler** yōridür (GI/1, L75B-6)

(ne+Ø+Ø iş+ler)

(ne+Ø+Ø hüküm+ler)

şūreti gör ālet olmış bunlara
āleti yok kimse **ne iş** başara (GI/1, L70A-2)
(ne+Ø+Ø iş+Ø)

bu şurati **ne hālde** kim olurısa
‘ışk ırılmaz ger şurat ölürise (GI/1, K32B-6)
(ne+Ø+Ø hāl+Ø+de)

ne sebeddendür bularuñ hālleri
işim imdi nicedür aḥvālleri (GI/1, A34A-9)
(ne+Ø+Ø sebeb+Ø+den+dür)

ne iş ile ḥaḳ rızāsın buldılar
neyleyüben ḥaḳ yolından vardılar (GI/1, L48A/K25A-1)
(ne+Ø+Ø iş+Ø)

şek degül kim raḥmet ol tã‘ atdadur
illa bilmezler ki **ne sã‘ atdadur** (GI/1, K8A-2)
(ne+Ø+Ø sã‘ at+Ø+da+dur)

sen **ne ḥācet** kimseden kim şorasın
elüñi yum üstine baḳ göresin (GI/1, R17-6)
(ne+Ø+Ø ḥācet+Ø)

uşbu devlet **ne sebeddendür** qaza
şol sebebden kim uyar ḳulāvuza (GI/1, A21B-11)
(ne+Ø+Ø sebeb+Ø+den+dür)

yıl düzildi bu kezin başlar bu od
mest olup bir gör ki **ne işler** bu od (GI/1, A84A-9/2445)
(ne+Ø+Ø iş+ler)

ol ezel evinde sen ḳandayıduñ

ne maḳāmda nice ma^ʿ dindeyidüñ (GI/1, L60A-3)
(ne+Ø+Ø maḳām+Ø+da)

bu ḳamu işler ki vardur muḥtelif
ne sebebden böyle olur iy^ʿ ārif (GI/1, R45B-10)
(ne+Ø+Ø sebep+Ø+den)

dek göñül birle göresi göz gerek
görene ma^ʿ lūmdurur **ne söz** gerek (GI/1, A67B-5)
(ne+Ø+Ø söz+Ø)

gideridi ḳarnı aç göñli yavuz
ne zavāda var bile **ne ḳulāvuz** (GI/1, K13A-9/510)
(ne+Ø+Ø zavā+Ø+da)
(ne+Ø+Ø ḳulāvuz+Ø)

sen **ne ḥācet** kimseden kim şorarsın
elūñi yum üstine baḳ göresin (GI/1, R17B-6)
(ne+Ø+Ø ḥācet+Ø)

ḳanḳı göñül kim arındı da^ʿ vīden
ol göñül duydu ḥaber bu ma^ʿ nīden (GI/1, A19A-8)
(ḳanḳı+Ø+Ø göñül+Ø)

ḳanḳı topraḳda ki cevher olmadı
oldur ol kim hiç ḥāşıl gelmedi (GII/1, L88A-1)
(ḳanḳı+Ø+Ø topraḳ+Ø+da)

ḳanḳı cem^ʿ iyyet ki ḳulāvuz aña
cümle ḥalḳuñ farkı üstinde uçar (GI/1, L30A-9)
(ḳanḳı+Ø+Ø cem^ʿ iyyet+Ø)

dir ögüñi kendüzüñi araḡıl

ḳanḳı mülkdedür maḳāmuḡ aḡlaḡıl (GI/1, L41B-3)

(ḳanḳı+Ø+Ø mülk+Ø+de+dür)

ḳanḳı göñül kim yüzi yunmıḡdurur

ol göñüldür kim ḡaḳa dönmiḡdurur (GI/1, L90B-1)

(ḳanḳı+Ø+Ø göñül+Ø+dür)

bilse bu söz ma‘ nîsin ḳandan gelür

aslı ne‘ymiḡ **ḳanḳı ma‘ dinden** gelür (GI/1, R53B-9)

(ḳanḳı+Ø+Ø ma‘ din+Ø+de)

ḳanḳı dilden alḳıḡ ala ol kiḡi

kim döne ḡöḡnüdliḡa her bir iḡi (GI/2, L160A-10)

(ḳanḳı+Ø+Ø dil+Ø+den)

ḳanḳı yola ḳapınursaḡ iy velî

altısı bir kezde baḡlar ol yolu (GI/2, L179B-5)

(ḳanḳı+Ø+Ø yol+Ø+a)

ḳanḳı āfet ḳalḳanıdır ol daḡı

iḡid imdi eydeyüm ‘ ilmin oḡı (GI/2, R112A-5)

(ḳanḳı+Ø+Ø āfet+Ø)

ḳanḳı göñül kim anı bulmıḡ ola

ḳayḡudan küllî berî olmıḡ ola (GI/2, A126A-11)

(ḳanḳı+Ø+Ø göñül+Ø)

ḳanḳı deryādan dilersenḡ geḳürür

ḳanḳı ḡerbetden dilersenḡ içürür (GI/2, L257A-1)

(ḳanḳı+Ø+Ø deryā+Ø+dan)

(ḳanḳı+Ø+Ø ḡerbet+Ø+den)

2.1.10. Tasvir

Bu işlevde tamlanan unsur, herhangi bir niteliğiyle, tamlayan tarafından tarif edilmektedir.

+Ø:

pul dilüñdür hem **gümiş tendür** ‘ ayān
ol **kızıl altun** bilüñ cāndur beyān (GI/1, R48A-7)
(gümiş+Ø+Ø ten+Ø+dür)
(kızıl+Ø+Ø altun+Ø)

gör ki nice geymiş **altun tonı gün**
ol semā‘ da ḥarket eyler dün ü gün (GI/1, L5B-9)
(altun+Ø+Ø ton+Ø+1 gün+Ø)

kimse kim yazın **yeşil yaprak** seve
yay güninde yaylayu gölge kova (GI/1, R65B-6)
(yeşil+Ø+Ø yaprak+Ø)

illa yirindi **qara renk** ortada
yirinüben gör ne didi ey dede (GI/2, L202B-1)
(qara+Ø+Ø renk+Ø)

çün **qara reng** uşbu sözi söyledi
nāliš itdi ḥazrete nāz eyledi (GI/2, R124A-8)
(qara+Ø+Ø reng+Ø)

geh görürler anı **aķ şeybetlüdür**
tonı yaşıldur u hem **boz atludur** (GII/1, L20B-3)
(aķ+Ø+Ø şeybet+Ø+lü+Ø+Ø+Ø+dür)
(boz+Ø+Ø at+Ø+lu+Ø+Ø+Ø+dur)

yiri **aķ mermer** döşenmiş düpdüzi
şöyle kim görnür gibi ḥalkuñ yüzi (GII/1, L7A-1)

(aḳ+Ø+Ø mermer+Ø)

ol bişik bir ulu **aḳ mermerdurur**

andan ayru iki miḥrāb vardurur (GII/1, K199A-8)

(aḳ+Ø+Ø mermer+Ø+Ø+dur-ur)

iy niçe saçlar saḳallar oldı **boz**

iy niçe **aḳ yüzler** üzre ḳondı toz (GII/1, A249A-10)

(boz+Ø+Ø+Ø+Ø)

(aḳ+Ø+Ø yüz+ler)

2.1.11. Tavsif

Bu işlevde tamlayan, tamlananı her yönüyle niteleyebilme işlevine sahiptir.

+Ø:

göksi gör kim nice muḥkem eyledi

dörd yaḡadın **berk süñükle** ḳapladı (GI/1, L130A-2/2500)

(berk+Ø+Ø süñük+Ø+le)

nūr eyitdi bu senüñ taḥtuḡdurur

ayruḡ evlerde ḳamu raḥtuḡdurur (GI/2, R163A-9)

(ayruḡ+Ø+Ø ev+ler+de)

ḳatı yay çekmekmü uzatmaḳ ere

key hünerdür kime kim taḡrı vire (GII/2, R266B-3)

(ḳatı+Ø+Ø yay+Ø)

böyle olmazsa bir addur dadı yok

bu **ḳa'if mazlūmlara** feryādı yok (GI/1, L91B-2)

(ḳa'if+Ø+Ø mazlūm+Ø+Ø+Ø+lar+a)

sancakın urmıḡ 'ömer bir mermere

dikmiḡ anda şöyle kim **yumḡak yire** (GII/1, L10A-2)

(yumşak+Ø+Ø yir+Ø+e)

gözlerinden dökdürür **kan yaşları**

hiç bilimez hālini yoldaşları (GII/1, L28A-1)

(kan+Ø+Ø yaş+lar+ı)

kıldum anda bir zamān bu t̄ā' ata

intizārum bir **mübārek s̄ā' ata** (GII/1, L111A-1)

(mübārek+Ø+Ø s̄ā' at+Ø+a)

bu bahāne ol **şahāne şūreti**

bu şuratdan buldılar ol rahmeti (GII/1, A2600A-3)

(şahāne+Ø+Ø şūret+Ø+i)

şovuyıcağ yimez anı kimesne

şavuş aşdan kimse yir mi bir dene (GI/2, L252B-3)

(şavuş+Ø+Ø aş+Ø+dan)

yine maḥrūm kıaldı ol **miskīn ' arab**

üşümiş açmış ve gönli pūr ta' ab (GI/1, L32A-4)

(miskīn+Ø+Ø ' arab+Ø)

iy ḥudāya **toğru yoldan** ırmağıl

kendü ' ışkuḡdan bizi ayırmağıl (GI/1, R37A-3)

(toğru+Ø+Ø yol+Ø+dan)

' ışk içinde her ki **doğru yār** ola

ayrılığ nice kim ' ışk var ola (GI/1, L58A-2/1040)

(doğru+Ø+Ø yār+Ø)

çün **fesād iş** aldı her bir a' zāyı

şanki kāfir dutdı cümle kıal' ayı (GI/1, K31B-8)

(fesād+Ø+Ø iş+Ø)

hōşdurur eksükligin bilse kişi
nite olmaz maḥlûḳuñ **eksük işi** (GI/1, R31B-5/870)
(eksük+Ø+Ø iş+Ø+i)

cāndurur ol ortada ḥarca varan
cānına ḳalmadı ol **gırçek eren** (GI/1, K23B-4)
(gırçek+Ø+Ø eren+Ø)

rāzı olmazlar bular kim varalar
ḳuru yiri ḳop deñize gireler (GI/1, R29A-2/790)
(ḳuru+Ø+Ø yir+Ø+i)

çünkü **tıfl oğlan** gelür bu dünyaya
dāye olur ay aña aydan aya (GI/2, K155B-7)
(tıfl+Ø+Ø oğlan+Ø)

ḳaldı bunlar ḳamusı benden ırāḳ
uş baña bu ‘**acz evi** oldı duraḳ (GI/2, K153A-3)
(‘ acz+Ø+Ø ev+Ø+i)

ten içinde şād u ḥurremdür bular
arzuları dün ü gün **çirkin ḥular** (GI/1, K22B-6)
(çirkin+Ø+Ø ḥu+lar)

bu meşel kim şerḫi birle söyledüm
ya‘ nī kim bir **aru gözgü** eyledüm (GII/2, L105B-6)
(aru+Ø+Ø gözgü+Ø)

yıl geçer ‘ömri bile ḥarca sürer
nice **uzun yaşlar** uçma irer (GI/1, L102B-3)

(uzun+Ø+Ø yaş+lar)

toprağı hem gör ki n'itdi ol ilāh
kim senūñçün eyledi **hōş tahtgāh** (GI/1, A64A-2)
(hōş+Ø+Ø tahtgāh+Ø)

hem şafā ola ikinci hem arı
arı göñülde olur tañrı nurı (GI/1, R58B-11)
(arı+Ø+Ø göñül+Ø+de)

gerek ağsun **yüce dağlar** başına
dōstıla olmayısdur āşinā (GI/2, K99B-9)
(yüce+Ø+Ø dağ+lar)

miñneti dutagelen kāfirdurur
şol nifāk ehli **ķara münkirdurur** (GI/1, R46B-8)
(ķara+Ø+Ø münkir+Ø+Ø+dur-Ø-ur)

ol ki **yavuz hūlķı** terk itmez neçün
biñ öğüt eydesin işitmez neçün (GI/1, K43A-7)
(yavuz+Ø+Ø hūlķ+Ø+ı)

şu dağı şabr itdi cem' oldı yine
hōş düzildi ol **bayağı hāline** (GI/1, K82B-10)
(bayağı+Ø+Ø hāl+Ø+i+n+e)

‘ākıbet ol yüz sebebinden yine
yıñi ‘ömür viridi haķ ol **miskīne** (GI/1, R14A-10)
(yıñi+Ø+Ø ‘ömür+Ø)
(miskīn+Ø+Ø+Ø+Ø+e)

yoksa hażret ehline yokdur memāt

uçmak içre bunlara **dāyim ḥayāt** (GI/1, L70B-6)
(dāyim+Ø+Ø ḥayāt+Ø)

ançılayın kim var anı kim bile
yā aḡa **lāyık ‘ibādet** kim kıla (GI/1, A7A-10)
(lāyık+Ø+Ø ‘ibādet+Ø)

söz işitmekde bu cümle ḡās u ‘ām
farkı yok **ulu kiçi** birdir tamām (GI/1, R73A-6)
(ulu+Ø+Ø+Ø+Ø)
(kiçi+Ø+Ø+Ø+Ø)

bundan **artuḡ fikri** hergiz yokdurur
uḡbu ḡāller nice dirsek çoḡdurur (GI/1, L65A-1)
(artuḡ+Ø+Ø fikr+Ø+i)

degme bir **kemter nesene** görüben
ḡalma yāruḡdan yüzüḡ döndürüben (GI/1, R17A-11)
(kemter+Ø+Ø nesene+Ø)

ḡanı nefis kim emrüḡe ‘izzet kıla
emr içinde ḡul ola **kemter ḡula** (GI/1, L8B-5)
(kemter+Ø+Ø kul+Ø+a)

her biri durmuşdurur bir ṡā‘ ata
muntazırdur bir **mübārek sā‘ ata** (GI/1, R15B-8)
(mübārek+Ø+Ø sā‘ at+Ø+a)

ḡanda kim olurısa **yalḡuz kişi**
her maḡām içinde şınmaḡdur işi (GI/1, R23A-4)
(yalḡuz+Ø+Ø kişi+Ø)

nūr ṡabaḡlar tolu dürlü yiyesi

kim bu mü'minler varuban yiyesi (GI/1, L120A-8)
(nūr+Ø+Ø tabaḳ+lar)

iy ḥudāyā rahmetünden sen bizi
aydın eyle bu **tonuḳ göñlümüzi** (GI/1, L125-1)
(ton-uḳ+Ø+Ø göñl+Ø+üm+üz+i)

eytdiler kim yā musā ḥaḳdan dile
tāze ni' metler ki bu yirden gele (GI/1, L131A-2)
(tāze+Ø+Ø ni' met+ler)

taḡrı ' işkıyçun baḡa od vir biraz
bu **šovuḳ elinden** al bini bu kez (GI/1, L21A-8)
(šovuḳ+Ø+Ø el+Ø+i+n+den)

ol **karaḡu yirde** kim ol yirdi ḳan
eyle şanurdı ki mülk oldur hemān (GI/2, A149B-9)
(karaḡu+Ø+Ø yir+Ø+de)

ol kim eytdüm baḡçanuḡ yimişleri
eyü yavuz cümle dünyā **işleri** (GI/1, K51A-10)
(eyü+Ø+Ø yavuz+Ø+Ø iş+ler+i)

çün ḥalāyık olmaya her bir mekān
eyle bil lim **ölü gevdedür** hemān (GI/2, R148A-8)
(öl-ü+Ø+Ø gevde+Ø+dür)

ḳulaḡından girür **āḡir göñline**
līki biḡden biri gelmez diline (GI/1, L116-1)
(āḡir+Ø+Ø göñl+Ø+i+n+e)

taḡrınuḡ **ḥāş ḳullarıdur** pes bular

kim bular yavuzlığa eylük ular (GI/1, L89A-2)
(ḥāṣ+Ø+Ø ḡul+lar+ı+Ø+Ø+dur)

naẓm içinde **artuḡ eksük** varısa
‘ayb dutmaya anı kim yārısa (GI/1, L22B-4)
(artuḡ+Ø+Ø+Ø+Ø)
(eksük+Ø+Ø+Ø+Ø)

anuḡıla ḡopıarsın gözüḡ aç
ḡo **münāfıḡ dirlıḡın** mü’mine ḡaç (GI/1, L89A-5)
(münāfıḡ+Ø+Ø dirlıḡ+Ø+i+n)

ger **melek ḡulḡıḡ** dutarsaḡ iy şafā
‘āḡıbet peyvest olasıḡ ol şafa (GI/1, R71B-8/2175)
(melek+Ø+Ø ḡulḡ+Ø+ıḡ)

ḡamusı oldu bu kez buḡday gerek
un ola her dem bişe **ıssı çörek** (GII/1, A248-7)
(ıssı+Ø+Ø çörek+Ø)

senden ötrü **ıssı şovuk yir** bular
ya‘nī sini ḡōṣ dirilsün dir bular (GII/2, A310A-8)
(ıssı+Ø+Ø şovuk+Ø+Ø yir+Ø)

deḡdüḡi ḡün ya‘nī kim ‘ōṣrini yir
ol **ḡalāl loḡma** yiyenler böyle yir (GII/2, R326B-9)
(ḡalāl+Ø+Ø loḡma+Ø)

merd-i şāliḡde **yalan söz** olmaya
ger olursa ḡazrete ḡōṣ gelmeye (GII/2, L174B-1)
(yalan+Ø+Ø söz+Ø)

alp kişi yaysuz yaraşmaz yağıda
yayıla ol nice dirnek ıağıda (GII/2, R266B-3)
(alp+Ø+Ø kişi+Ø)

cümle el bağılap durupdur ıāˆ ata
munıazırdur bir **mübārek sāˆ ata** (GII/2, A261B-11)
(mübārek+Ø+Ø sāˆ at+Ø+a)

geh yiyiyer **hōř laııf ııçekleri**
geh baıar gözle görür **gökçekleri** (GI/2, R97A-7)
(hōř+Ø+Ø laııf+Ø+Ø ııçek+ler+i)
(gökçek+Ø+Ø+Ø+ler+i)

hem saıa **gökçek yiyiler** irgüre
ˆālem ııre ıanda bulsa dirşüre (GI/1, R162A-2)
(gökçek+Ø+Ø yi-yi+ler)

geıdüm andan ilerü vardum yine
yolda hem bir **hōř şehir** gördüm yine (GII/2, K298N-9)
(hōř+Ø+Ø şehir+Ø)

ıünkü bu sözi işitdi ĥalk varı
geldi cümle **bayları yoşsulları** (GI/1, K49B-9)
(bay+Ø+Ø+Ø+lar+ı)
(yoşsul+Ø+Ø+Ø+lar+ı)

enbiyā mülkidür ol **aˆ lā maıām**
işidüpdür anı cümle ĥāř u ˆām (GII/1, R228A-10)
(aˆ lā+Ø+Ø maıām+Ø)

bunlara ĥařm eyledi ol **kārsāz**
gitmedi ıar üstlerinden kış u yaz (GI/2, K127A-9)

(kārsāz+Ø+Ø+Ø+Ø)

ben **garībem** diyü niçün yirine

çün bula ol on yarı yār yirine (GII/2, R299B-6)

(ğarīb+Ø+Ø+Ø+Ø+em)

+II:

endişesiden geçemezsin hağa

perdelü göz hażrete nice baka (GI/2, L179A-2)

(perde+Ø+lü göz+Ø)

hayf degül mi perde ardında dura

perdelü göz dōst yüzün nice göre (GI/2, R110A-11)

(perde+Ø+lü göz+Ø)

evliyādur ol **kerāmetlü gönül**

her du‘ā kim kıldılar oldı kabül (GII/1, R299B-6)

(kerāmet+Ø+lü gönül+Ø)

ağzın açar her biri ol yağmura

yağmur içinde duran **gizlü nura** (GI/1, R68B-7)

(güz+Ø+lü nur+Ø+a)

mü‘minün baḥşāyişi ilhām olur

gizlü işler gönline görnü gelür (GI/1, R68A-7)

(giz+Ø+lü iş+ler)

iy ‘aql dir ögünjı kendüzüne

kim görine **gizlü ḥāller** gözine (GI/1, L63A-6)

(giz+Ø+lü ḥāl+ler)

çün bile her birinün **yirlü yirin**

hōş duta **yırlü yirinçe** her birin (GI/2, R114B-5)

(yir+Ø+lü yir+Ø+i+n)

(yir+Ø+lü yir+Ø+i+n+çe)

ne ki **yağlu nesne** var çelb oldurur

yiyeni hōş semridür ü tldurur (GI/2, K171B-3)

(yağ+Ø+lu nesne+Ø)

iki yüzlü olduğıyçun adı qalb

altına baqır qatıldı oldı qalb (GI/1, R35A-8)

(iki+Ø+Ø yüz+Ø+lü+Ø+Ø)

iblis eytdi **senlödür** bu cümle iş

senden alur qamu ‘ âlem perveriş (GI/1, K26B-11)

(sen+Ø+lü+Ø+Ø+dür)

tuzludur ni‘ metlerüñ ol bir qatı

ol getürür zabta dürlü ni‘ metleri (GI/2, L252B-5)

(tuz+Ø+lu+Ø+Ø+dur)

âdem eytdi yâ ilâhâ rabbenâ

suçlu oldum rahmet it ben miskîne (GI/1, L50A-7/890)

(suç+Ø+lu+Ø+Ø)

çünkü hālqa ma‘ lüm ola bu bilü

delüler uşlu ola **uşlu delü** (GII/2, K337A-9)

(delü+Ø+Ø+Ø+ler)

(uş+Ø+lu+Ø+Ø)

(delü+Ø+Ø+Ø+Ø)

iy ‘ aşık sen uşbu hōnı yāruña

dağı hem şol **sevgülü dōstlaruña** (GI/1, A35B-6/835)

(sevgü+Ø+lü dōst+lar+uŋ+a)

serdihi ol meclisüŋ şeytāndurur

sevgülü ni' metleri küfrāndurur (GI/1, K24A-9)

(sevgü+Ø+lü ni' met+ler+i)

geh geyür ü geh biner hōş atlara

geh baqar şol **sevgülü şüretlere** (GI/1, L42B-4)

(sevgü+Ø+lü şüret+ler+e)

yine 'ışkdur cānlaruŋ qulavuzı

alur iter gösterür **görklü yüzi** (GI/1, K20A-5/715)

(görk+Ø+lü yüz+Ø+i)

diŋleyendur añlayan uşbu sözi

gözi görendür seven **görklü yüzi** (GI/1, K39A-8)

(görk+Ø+lü yüz+Ø+i)

qanı ol 'ışk-ı haqıķı kim bizi

ala ilte göstere **görklü yüzi** (GI/1, A8A-7)

(görk+Ø+lü yüz+Ø+i)

qulağa hōş ünleri hōn eyledi

gözi **görklü yüzler** ile toyladı (GI/1, L75B-3)

(görk+Ø+lü yüz+ler)

anı şundan şüret ayler hub-rū

virür aña **görklü devlet görklü hu** (GII/2, L119B-1)

(görk+Ø+lü devlet+Ø)

(görk+Ø+lü hu+Ø)

evdeyüz kim seni gerekdür bize

cānumuz müştākđdurur **görlü yüze** (GI/1, R39A-5)
(görk+Ø+**lü** yüz+Ø+e)

kim bulardur amunun yüzi şuyı
bunlara virdi alap **görlü huyı** (GI/1, L16A-11)
(görk+Ø+**lü** huy+Ø+ı+Ø)

göz olasın **görlülerin** yüzine
nür viresin gevdelerün gözine (GI/2, K177B-9)
(görk+Ø+**lü**+Ø+ler+in yüz+Ø+i+n+e)

yarın anda bu **günāhlu ullara**
ol şefā'at eyleyiser bunlara (GI/1, A11A-5)
(günāh+Ø+**lu** ul+lar+a)

türkistānuñ ol **umanlı ağları**
kim bularuñ oldurur yaylaqları (GI/1, K12A-9)
(uman+Ø+**lu** ağ+lar+ı+Ø)

geh görürler bir **anatlu uş** gibi
benżemez bu alka anuñ tertibi (GII/1, L20B-3)
(anat+Ø+**lu** uş+Ø)

illa ālemdē sekiz dürlü işi
nite bilmez görüben **uşlu kişi** (GII/1, R202A-7)
(uş+Ø+**lu** kişi+Ø)

bahtulu ol **kişi** kim hōş aqlaya
uşbu sözi cān içinden dinleye (GII/1, L26B-3)
(bahtu+Ø+**lu** kişi+Ø)

yirde gökde durduğı bellü degül

yir yüzinde ol **fūlan illü** degül (GII/1, A195A-)
(fūlan il+Ø+lü+Ø+Ø)

ķanda kim varsa bu **işlü kişiler**
ķılıcı yalıñ elinde görseñe (GII/1, K276A-11)
(iş+Ø+lü kişi+ler)

līki bir **buñlu ķişi** çağrurısa
hāzır olur şıdķıla ķığrurısa (GII/1, R181A-11)
(buñ+Ø+lu ķişi+Ø)

tevbелü kullardur ol kim hāķ sever
tañrı ķur'ānda virür bize hāber (GII/2, L206B-2)
(tevbe+Ø+lü ķul+lar+dur)

yine bunlar **dillü** dilin söyledi
hāllü hālin hāķa ma' lüm eyledi (GI/1, A24A-11)
(dil+Ø+lü+Ø+Ø)
(hāl+Ø+lü+Ø+Ø)

+IIK:
düşdi boynından bu dünyā yükleri
hīç görünmez **dünyelik eksükleri** (GII/1, K204B-6)
(dünye+Ø+lik eksük+ler+i)

ol gemi key mu' teber muħkem ola
yidi günlük yol aña bir dem ola (GII/1, A277B-11)
(yidi+Ø+Ø gün+Ø+lik yol+Ø)

ķocalıķ vaķtında dirlik neydügin
eyüsin ü yavuzın niceydügin (GII/2, L173B-3)
(ķoca+Ø+lık vaķt+Ø+ı+n+da)

eyt bulardan anısıdur ademi
kim anuqladur **mkerremlik demi** (GI/1, K75B-11)
(mkerrem++lik dem++i)

diqlle imdi ol **ocalı halini**
eydeym bir bir saa avalini (GI/1, R40B-6)
(oca++lik hal++i+n+i)

byle geer cmle **oqlanlı hal**
bu hal iinde anı tarı yolu (GI/1, L64B-1)
(oqlan++lik hal++ı)

yle mukem baqladı kim oldu bir
getdi andan ol **otuzlı** aldı bir (GI/1, K15B-6)
(otuz++lik++)

dnyeligi kiin n kedile
pes gerek anda mellet yol bula (GI/2, L183A-1)
(dnye++lig+++i)

ol melmet alkanı bunlardurur
kim bu yolda **dnyelik** terkin urur (GI/2, K122A-11)
(dnye++lik++)

dnyelige ni olmak ndurur
zira kim yarıısı ramndurur (GI/1, L48B-2)
(dnye++lig++)

kendzin ol **dnyelige** virmeye
gqlini ha haretinden ırmaya (GII/1, K201B-9)
(dnye++lig+++e)

+cuğ:

bir dağı hem bunların hayvânlığı

şolıdı kim **doğıçak oğlancuğı** (GI/1, K85A-9)

(doğ-Ø-ıçak oğlan+Ø+cuğ+Ø+Ø+ı)

oba **oğlancuğların** dirmişidi

tañrı ‘ilminden sebağ virmişidi (GII/1, L39A-1)

(oğlan+Ø+cuğ+Ø+lar+ın)

ol kişi öldürdü bir **oğlancuğı**

ma‘ sūmıdı yoğıdı hıç yazuğı (GII/1, A196B-9)

(oğlan+Ø+cuğ+Ø+Ø+ı)

2.1.12. Lakap

Bu işlev, tamlanan kişinin belirsizliği yönüyle nitelenmesinden dolayı oluşturulmuştur.

+Ø:

şol oğuldur ol bitüp nefsdan gelen

kim bu halk eydür **fūlan ibni fūlan** (GI/1, L123-3)

(fūlan ibni fūlan+Ø+Ø+Ø+Ø)

2.1.13. Yoksunluk

+sIz:

ne ki devlet varısa birlikdedür

birlik ehli **ölmesüz dirlikdedür** (GI/1, L23A-3)

(öl-me+Ø+süz dirlik+Ø+de+dür)

yarın anda cānumuz āzād ola

dirlidümüz **ölmesüz** ābād ola (GI/1, A42A-11)

(öl-me+Ø+süz+Ø+Ø)

‘āşıkıdır ‘āşık ol yol varanun

yol içinde ol **riyāsuz erenün** (GI/2, A123B-8)

(riyā+Ø+suz eren+Ø+ün)

ol **fenāsuz mülk** içinde şāh olur

merkezi vü menzili dergāh olur (GI/1, K42A-9)

(fenā+Ø+suz mülk+Ø)

pes benī-ādem dutar mülki diri

ādemīsüz mülk ölüdür her biri (GI/2, L241B-3)

(ādemī+Ø+süz mülk+Ø)

diri aklı ışk dutar bilgil ‘ayān

ölüdür ‘**ışksuz ‘aқıl** bellü beyān (GI/2, R149A-7)

(‘ışk+Ø+suz ‘aқıl+Ø)

revnaқ u yüz şuyı oldur қamuya

ansuz evler beңzer қamuya (GI/2, L246A-6)

(a+n+suz ev+ler)

pes **delīlsüz ‘ilmi** hōd almaz kişi

ma‘ nī olur degme bir olmaz kişi (GI/2, L141B-4)

(delīl+Ø+süz ‘ilm+Ø+i)

nitekim **yağsuz چراغ** yanmaz olur

pes ‘**aқılsuz başa** ‘ışk konmaz olur (GI/2, K168A-4)

(yağ+Ø+suz چراغ+Ø)

(‘aқıl+Ø+suz baş+Ø+a)

kim iresiz ol ҳақіķі devlete

hük m idesiz ol **fenāsuz mülkete** (GI/1, K21B-4)

(fenā+Ø+suz mülket+Ø+e)

rūzı қılғıl dōstlarına bu dirligi

dirlig içre şol **riyāsuz birliği** (GI/1, L80A-1)
(riyā+Ø+suz bir+lig+Ø+i)

biz gönül virmişidük bu dirlige
illa **geñsüz hüküm** alındı pirlige (GI/2, R146A-9)
(geñ+Ø+süz hüküm+Ø)

ādemo bu naķş u şüret bilme sen
ma‘nīsüz ādem degüldür hōd bu ten (GI/1, L129A-1)
(ma‘nī+Ø+süz ādem+Ø)

kimsede kim ‘ilm ola hilm olmaya
ol **hīlimsüz ‘ilmi** kimse almaya (GI/1, R76B-9)
(hīlim+Ø+süz ilm+Ø+i)

nice **sansuz kişi** geldi sağışa
hīleden kırtıldı geldi sağ işe (GII/1, L32B-10)
(san+Ø+suz kişi+Ø)

iy hudāyā ‘āşika sen rūzı kıl
ikiliksüz birliği kılsun hāşıl (GI/1, A14A-7)
(iki+lik+Ø+süz bir+lig+Ø+i)

pes bilün kim kıanda birlik varısa
kim kimünle **ikiliksüz yārısa** (GI/1, K3A-10)
(iki+lik+Ø+süz yār+Ø+ısa)

irmeyenler **ikiliksüz birlige**
girmeyenler ol **ölümsüz dirlige** (GI/1, K10A-7)
(iki+lik+Ø+süz bir+lik+Ø+e)
(öl-ü+m+Ø+süz dir+lig+Ø+e)

ol ‘imāretlerle diridür bu cihān
yoḥsa **cānsuz** bir **şūratdur** dek hemān (GI/2, K163B-10)
(cān+Ø+suz şūrat+Ø+Ø+dur)

ölüdür ‘ilmi ‘aḳılsuz kişinün
anun için ḥāşılı yoḳ işinün (GI/2, L242B-1)
(‘aḳıl+Ø+suz kişi+Ø+nün ‘ilm+Ø+i+Ø)

ger biri eksük olursa iş degül
hiç **naşıbsüz** kişi yol varmış degül (GI/1, A61B-8)
(naşīb+Ø+süz kişi+Ø)

hiç **sebebsüz** dünyaya iş olmadı
hiç **nesebsüz** dünyaya **ḥalk** gelmedi (GI/1, L94A-6)
(sebeb+Ø+süz iş+Ø)
(neseb+Ø+süz iş+Ø)

pes ‘ameldür ādemīde key metā‘
ol ‘**amelsüz** kişi dek dartaş şudā‘ (GII/2, L75B-7)
(‘amel+Ø+süz kişi+Ø)

bu deñiz geçmegün oldur āleti
şol **ḥisābsuz** yazınun oldur atı (GII/1, K244A-5)
(ḥisāb+Ø+suz yaz-ı+Ø+nuḡ at+Ø+ı+Ø)

ten diridür cānıla **cānşuz** ḥarāb
cāndan ayru ten yiri taḥte’t-türāb (GI/2, R149-10)
(cān+Ø+suz+Ø+Ø)

līki vardur yidi nesne dünyede
kim **bahāszudur** cihānda iy dede (GI/2, A165B-4)
(bahā+Ø+suz+Ø+Ø+Ø+dur)

her ki **suçsuzam** diyü da‘ vî kıla
lâcerem ol la‘ nete lâyıık ola (GI/1, K27A-8)
(suç+Ø+**suz**+Ø+Ø+am)

yoğ iken bu yir ü gök ol vardı
şöyle **eksüksüz** ğanî cebbârdı (GI/2, L23A-8)
(eksük+Ø+**süz**+Ø+Ø)

pes bilün yalnız kişi **güçsüz** olur
birikenler devleti **uçsuz** olur (GI/1, L35A-3)
(güç+Ø+**süz**+Ø+Ø)
(uç+Ø+**suz**+Ø+Ø)

çünkü irer qarışur ırmağıla
hîç **gümānsuz** yolın iltür menzile (GI/1, K11A-9)
(gümān+Ø+**suz**+Ø+Ø)

tevbesüzler hîç rāḥat bulmaya
fāsıka ḥaḳdan hidāyet gelmeye (GII/2, L205B-4)
(tevbe+Ø+**süz**+Ø+ler)

2.1.14. Zümre

Bu işlevde bir topluluk ya da sınıftan bahsedilmesi söz konusudur.

+Ø:

tevbe kıldum döndüm uş senden yaḡa
ḳamu eksügüm ile geldüm saḡa (GI/1, A34B-10)
(ḳamu+Ø+Ø eksüg+Ø+ü+m)

yalḡuzın ḳuvvet ḳanı kim yol aça
bu **ḳamu perdeleri** yırtıp geçe (GI/1, L28B-8)
(ḳamu+Ø+Ø perde+ler+i)

bu **ḳamu teşvîş** ile diler şora

od bularuñ ankısındadır göre (GI/1, A22B-3)
(amu+Ø+Ø teşvîş+Ø)

hiç ‘aıl aa dermān bulmadı
amu işi bildi anı bilmedi (GI/1, A84B-5)
(amu+Ø+Ø iş+Ø+i)

cümlesi ol apuya muhtāçdurur
amu tokvan diyen anda açdurur (GI/1, R25A-8)
(amu+Ø+Ø tokvan+Ø)

yosa **amu ‘ālemüñ maşūdı** bir
gelmişüñ geldeçinüñ ma‘ būdı bir (GI/1, R23B-11)
(amu+Ø+Ø ‘ālem+Ø+üñ maşūd+Ø+i+Ø)

amu ‘ālem hūkmine fermān ola
şeksüz ol derdlülere dermān ola (GI/1, L92A-6)
(amu+Ø+Ø ‘ālem+Ø+Ø)

amu ‘ālem sevdigi bir nesnedür
illa biribirnüñ dilin bilmez nedür (GI/1, L35B-9)
(amu+Ø+Ø ‘ālem+Ø)

amu ‘ālem bunda cem‘ olmışdurur
bu vücūd mescidine tolmışdurur (GI/1, L98A-1)
(amu+Ø+Ø ‘ālem+Ø)

bu hikāyet uş tamām oldu tamām
amu ‘ömrüñ bir yıla geldi tamām (GI/1, K67A-10)
(amu+Ø+Ø ‘ömr+Ø+üñ)

‘al-ı küldür adı ma‘ rūf ol uluñ

ḳamu ḳuldan öñ gelüpdür ol bilün (GI/1, A5B-9)
(ḳamu+Ø+Ø ḳul+Ø+dan)

yöridi sulṭān **ḳamu begler** bile
yidilürdi tāzī yedekler bile (GI/1, A54A-8)
(ḳamu+Ø+Ø beg+ler)

ḳamu dil söyledügi bir sözdurur
ḳamu göz boyladuğı bir yüzdurur (GI/1, L35B-8)
(ḳamu+Ø+Ø dil+Ø)
(ḳamu+Ø+Ø göz+Ø)

gör ki **ḳamu manşib** ol birden dutar
cümlesinün maḳşūdı andan biter (GI/1, L35B-7)
(ḳamu+Ø+Ø manşib+Ø)

anlaruñ kim gözini açdı celīl
ḳamu nesne aña āyāt u delīl (GI/1, A67B-6)
(ḳamu+Ø+Ø nesne+Ø)

ḳamu nesne cāna ḳul olmışdurur
cān ḥaḳa ḳullığıçun gelmişdurur (GI/1, L97A-2)
(ḳamu+Ø+Ø nesne+Ø)

söz tamām oldı **ḳamu şerḥi** ile
illa ol kim ma‘ nīdür gelmez dile (GI/1, L93A-8)
(ḳamu+Ø +Ø şerḥ+Ø+i)

ol **ḳamu ni‘ met** ki didümdi saña
ya‘ nī uçmaḳ ni‘ metidür baḳsaña (GI/1, R48A-8)
(ḳamu+Ø+Ø ni‘ met+Ø)

ol oca kim dünyayı elden od 
dünya sözlerin **amu dilden** od  (GI/1, L66A-7)
(amu+ +  dil+ +den)

amu yirde bekleye allah an 
iy hoşa ne baştlu anuş can  (GI/1, A53A-11)
(amu+ +  yir+ +de)

z ra kim ırmaş suyu kuvvetl d r
amu aķan şudan ol devletl d r (GI/1, A20B-10)
(amu+ +  aķ- -an su+ +dan)

degme birn n bil si elv ndurur
her bil ben maķř d ol s bh ndurur (GI/1, K18A-5)
(degme+ +  bir+ +n n bil + +si+ )

degme birn n işleri elv ndurur
cümlesi bu dünyada mihm ndurur (GI/1, R55A-3)
(degme+ +  bir+ +n n iş+ler+i+ )

tert b ile d zmiş all h her iş 
n'ideyim bilmez ise **degme kişi** (GI/1, A68A-9)
(degme+ +  kişi+ )

degme faşluş ad  vardır başına
dişle imdi ad  nedür iş  ne (GI/1, L103A-1)
(degme+ +  faşl+ +uş ad+ +ı+ )

nedür ol kim **degme c na** virmedi
degme şaşsuş eli aņa iremedi (GI/1, K47A-5)
(degme+ +  c n+ +a)
(degme+ +  şaşs+ +uş el+ +i+ )

degme birsi işine kıyımduur

kim bu cism anuıla dāyımduur (GI/1, K75B-10)

(degme+Ø+Ø bir+Ø+si+Ø)

görelüm söz ma‘ nısi kaçça gider

degme göz görmez ‘ azım inçe gider (GI/1, L117-1)

(degme+Ø+Ø göz+Ø)

birisi sulṭānduur hükmı revān

maḥkūm olur hükmine **cümle cihān** (GI/1, L90A-5)

(cümle+Ø+Ø cihān+Ø)

cümle mahlūkāt cümle ins ü cān

yir ü gök ü ‘ aql u zāt u cism ü can (GI/1, L6B-6)

(cümle+Ø+Ø mahlūkāt+Ø)

(cümle+Ø+Ø ins ü cān+Ø)

çünkü **cümle a‘ zālar** oldu tamām

toğdı ādemden dāḥı görklü kelām (GI/1, L67-9)

(cümle+Ø+Ø a‘ zā+lar)

dilerise dünyada ‘ adl eyleye

ni‘ metile **cümle ḥalkı** toylaya (GI/1, L90A-6)

(cümle+Ø+Ø ḥalkı+Ø+ı)

anuı için eyledi bu mescidi

cümle maḥlūk bunda cem‘ olsun didi (GI/1, K61A-7)

(cümle+Ø+Ø maḥlūk+Ø)

çün şurat cāmi‘ dimāğ minberduur

cāmi‘ içre **cümle nesne** varduur (GI/1, K61A-8)

(cümle+Ø+Ø nesne+Ø)

ol zamān **cümle cihān** gökçek olur
yir yüzi levn-ā-levün çiçek olur (GI/1, L103A-3)
(cümle+Ø+Ø cihān+Ø)

bir güneşdendür bu **cümle göz nuri**
bir emirdendür bu **cümle halkı diri** (GI/1, R24B-5)
(cümle+Ø+Ø göz+Ø+Ø nur+Ø+i+Ø)
(cümle+Ø+Ø halkı+Ø+Ø dir+Ø+i+Ø)

seyr ile her dem varur ol menzile
cümle gök ehlin görür bu ‘ aql-ıla (GI/1, L42A-6)
(cümle+Ø+Ø gök+Ø+Ø ehl+Ø+i+Ø)

gāh alır bu **cümle ni‘ metden** ğidī
ādemo ħamusı oldu fidī (GI/1, L42B-5)
(cümle+Ø+Ø ni‘ met+Ø+den)

geh yönin ‘ aqla dutar tã‘ at kıpar
cümle a‘ zã kıul olur ħaķķa kıpar GI/1, (K31A-5)
(cümle+Ø+Ø a‘ zã+Ø)

cümle varlık ħazrete ‘ āşıķ ola
ħaķ cemālın görmege lāyık ola (GI/1, L57B-1)
(cümle+Ø+Ø var+lık+Ø)

kim niķe bir oldu cümle enbiyā
niķe geldi degmesi bir ma‘ nīye (GI/1, A14B-9)
(cümle+Ø+Ø enbiyā+Ø)

dirilüp ol servere eytdi bular
cümle işün cādulıķdur serteser (GI/1, R11B-9)
(cümle+Ø+Ø iş+Ø+ün)

irgâd için kişi gitdi yollara

bu habar yayıldı **cümle illere** (GI/1, L81A-5)

(cümle+Ø+Ø il+ler+e)

çünkü destür oldu **cümle bağçevân**

bir bölük halkı alup oldu revân (GI/1, L82B-4)

(cümle+Ø+Ø bağçevân+Ø)

cân güneşi ire **cümle cânlara**

hem bu cândan sâye düşe tenlere (GI/1, R8A-10)

(cümle+Ø+Ø cân+lar+a)

hükmine fermânıdı **cümle cihân**

âşikâr olmışıdı **cümle nihân** (GI/1, L20B-7)

(cümle+Ø+Ø cihân+Ø)

(cümle+Ø+Ø nihân+Ø)

ol doğıcak putlar oldu ser-nigün

cümle putlar serveri kaldı zebûn (GI/1, R9A-1)

(cümle+Ø+Ø put+lar)

cümle peygâamberler oldu bir beden

ķâbe-ķavseyne irişdi mekkeden (GI/1, L133A-3)

(cümle+Ø+Ø peygâamber+ler)

gerçi kim birdür bu **cümle enbiyâ**

ya'ni halkı da'vet eyler tañrıya (GII/1, R229A-11)

(cümle+Ø+Ø enbiyâ+Ø)

halk varı cem' olmuş uş bunda bugün

nitekim mesciddedür **ādīne gün** (GI/1, K61A-11)

(ādīne+Ø+Ø gün+Ø)

pençere içre **nār ağaçları** var
yaprağı vü budağı vü nārı var (GII/1, R172A-9)
(nār+Ø+Ø ağaç+lar+ı)

nitekim şol görklü **mayıs yağmuru**
kim içinde gizlüdür tañrım nurı (GI/1, R68B-4)
(mayıs+Ø+Ø yağmur+Ø+ı+Ø)

bir zamān ol **mısr şehrinde** meger
şatdı kıl dip yūsufı bir bī-ḥaber (GII/1, R190B-9)
(mısr+Ø+Ø şehir+Ø+i+n+de)

ol mübārek **ḫuds şehrinde** meger
kim bilesin bu sözüñ aşlın beyān (GII/1, R171B-11)
(ḫuds+Ø+Ø şehir+Ø+i+n+de)

çünki düşdi bu ḥaber ḥalk diline
ma‘lūm oldu cümle **bağdād iline** (GII/1, R129B-10)
(bağdād+Ø+Ø il+Ø+i+n+e)

kırk yıl ol **tīh yazusunda** yorıdı
oğlan ucaldı vü yigit qarıdı (GI/2, K135A-7)
(tīh+Ø+Ø yazı+Ø+sı+n+da)

ne gerekdür ol **ḥıṭāyistān** saña
ger dilerseñ müşk-i ḥālīş gel baña (GI/2, A92A-5)
(ḥıṭāyistān+Ø+Ø+Ø+Ø)

türk dilinde ya‘nī ma‘nī bulalar
türk təcik cümle yoldaş olalar (GII/2, K359B-5)
(türk+Ø+Ø+Ø+Ø)
(təcik+Ø+Ø+Ø+Ø)

viribidi ol **ebābil kuşını**

bunlar alup geldi tamu taşını (GI/2, L216B-2)

(ebābil+Ø+Ø kuş+Ø+1+n+1)

ya‘ ni kim dīni ola **islām dīni**

ihtiyār itmiş ola haq emrini (GII/2, L206A-5)

(islām+Ø+Ø dīn+Ø+i)

2.2. Şekiller

2.2.1. +Ø

yaraşur tāt at u şohbet **ol zamān**

girtü bilgil **bu sözi** dutma dümān (GI/1, K65B-5)

(ol+Ø+Ø zamān+Ø)

(bu+Ø+Ø söz+Ø+i)

kamusi oldu bu kez buğday gerek

un ola her dem bişe **ıssı çörek** (GII/1, A248-7)

(ıssı+Ø+Ø çörek+Ø)

uşbu **seksen yıl** dağı **dört faşl** olur

degme faşlına **yigirmi yıl** gelür (GI/1, L104B-4)

(seksen+Ø+Ø yıl+Ø)

(dört+Ø+Ø faşl+Ø)

(yigirmi+Ø+Ø yıl+Ø)

kañkı deryādan dilersen geçürür

kañkı şerbetden dilersen içürür (GI/2, L257A-1)

(kañkı+Ø+Ø deryā+Ø+dan)

(kañkı+Ø+Ø şerbet+Ø+den)

her sarāyda bu şurat bi tahtdurur

tahtı issüz görme sulţān oturur (GI/1, L126-2)

(her+Ø+Ø sarāy+Ø+da)

2.2.2. +acuk

her ki kani‘se **azacuk ni‘ mete**

iresidür ol haḳīkī devlete (GI/1, R31A-5)

(az+Ø+acuk ni‘ met+Ø+e)

biz **azacuk şu** gibi uyduk aḡa

ol ulu iltür bizi haḳdan yaḡa (GII/2, K331B-8)

(az+Ø+acuk su+Ø)

bu meşelde artuk eksük yoḳdurur

gerçi kim bu **azacuk** ol çoḳdurur (GII/1, L105B-1)

(az+Ø+acuk+Ø+Ø)

2.2.3. +cA

birbirinden toḡuban geldi bular

degmesinde **bunca** dürlü **ma‘ nī** var (GI/1, L67A-8)

(bu+n+ca dür+Ø+lü ma‘ ni+Ø)

çünkü toḡdı ‘ālem oldu pāyidār

anuş üzre geçdi **bunca rūzigār** (GI/1, L67B-5)

(bu+n+ca rūzigār+Ø)

bunca ḡulḳ u **bunca lutf** u **bunca nāz**

bunca sevḳ u **bunca zevḳ** u **bunca rāz** (GI/1, L61B-7)

(bu+n+ca ḡulḳ+Ø)

(bu+n+ca lutf+Ø)

(bu+n+ca nāz+Ø)

(bu+n+ca sevḳ+Ø)

(bu+n+ca zevḳ+Ø)

(bu+n+ca rāz+Ø)

her şuratda **bunca** dürlü a'zālar

her birinüñ **bunca ni' met** bahşı var (GI/1, L75B-2)

(bu+n+ca a'zā+lar)

(bu+n+ca ni' met+Ø)

nūriyla göñüli aydın dutar

ol sebebden **bunca hikmetler** biter (GI/1, A57B-10)

(bu+n+ca hikmet+ler)

2.2.4. +cuğ

bir dağı hem bunların hayvānlığı

şoldı kim **doğçaq oğlancuğı** (GI/1, K85A-9)

(doğ-Ø-ıçaq oğlan+Ø+cuğ+Ø+Ø+ı)

oba **oğlancuğların** dirmişidi

tañrı 'ilminden sebağ virmişidi (GII/1, L39A-1)

(oğlan+Ø+cuğ+Ø+lar+ı+Ø+n)

ol kişi öldürdü bir **oğlancuğı**

ma' sūmidı yoğıdı hiç yazuğı (GII/1, A196B-9)

(oğlan+Ø+cuğ+Ø+Ø+ı)

2.2.5. +dAn

yüzleri nūrı güneşden görklürek

degme birnün boyı **nūrdan** bir **direk** (GI/2, L59B-2)

(nūr+Ø+dan direk+Ø)

ol **deriden ton** geyür her bir kişi

anuñıla geçürürler bu kışı (GI/2, R254B-4)

(deri+Ø+den ton+Ø)

bir divār dartmış **demürden** pür **giriş**

birbirine berkinüpdür çün zirih (GII/1, R172A-7)
(demür+Ø+den girih+Ø)

diñle imdi muştafā mi' rācını
hulleden tonı vü **nūrdan tācını** (GII/2, L123A-1)
(hulle+Ø+den ton+Ø+ı)
(nūr+Ø+dan tāc+Ø+ı+n+ı)

2.2.6. +er

altı peygāmbir **birer söz** söyledi
her biri bir gün içün āh eyledi (GI/2, K129B-5)
(bir+Ø+er söz+Ø)

2.2.7. +(I)ncı

işid imdi ol **ikinci ḥasleti**
rūzı kılsun dōstara ol devleti (GI/1, K47B-9)
(iki+Ø+inci ḥaslet+Ø+ı)

altıncı dāsītān ikinci bābdan

beyān-ı elḫanā' atu kenzün lāyefnā (GI/1, K24B-9)
(altı+Ø+ncı dāsītān+Ø)
(iki+Ø+nci bāb+Ø+dan)

dördüncü dāsītān ikinci bābdan

beyān ider kim ḥālīḫ-ı berr ü baḥr (GI/1, A30A-7)
(dörd+Ø+inci dāsītān+Ø)
(iki+Ø+nci bāb+Ø+dan)

yidinci dāsītān bāb-ı evvelden

beyān ider kim kaḫlar ḫulavuzlarına (GI/1, A21A-7)
(yidi+Ø+nci dāsītān+Ø)

sekizinci dāsītān dördünci bābdan

beyān ider kim her mevcūd vücūdıla

ārāste ve (GI/1, A81A-4)

(sekiz+Ø+inci dāsītān+Ø)

(dörd+Ø+inçi bāb+Ø+dan)

2.2.8. +ırak

ol gürūhlardan bular **hamūşırak**

anlara bakşa bu birez **hōşırak** (GII/2, K197B-10)

(hamūş+Ø+ırak+Ø+Ø)

(hōş+Ø+ırak+Ø+Ø)

2.2.9. +II

yarın anda bu **günāhlu kıllara**

ol şefā'at eyleyiser bunlara (GI/1, A11A-5)

(günāh+Ø+lu kıllar+a)

türkistānuñ ol **tumanlı tağları**

kim bularuñ oldurur yaylaqları (GI/1, K12A-9)

(tuman+Ø+lı tağ+lar+ı)

geh görürler bir **kanatlu kuş** gibi

beñzemez bu halka anuñ tertibi (GII/1, L20B-3)

(kanat+Ø+lu kuş+Ø)

mü'minüñ baħşāyişi ilhām olur

gizlü işler göñline görnü gelür (GI/1, R68A-7)

(giz+Ø+lü iş+ler)

ādem eytdi yā ilāhā rabbenā

suçlu oldum raħmet it ben miskīne (GI/1, L50A-7/890)

(suç+Ø+lu+Ø+Ø)

2.2.10. +IIK

ol gemi key mu‘ teber muhkem ola

yidi günlük yol aña bir dem ola (GII/1, A277B-11)

(yidi+Ø+Ø gün+Ø+lik yol+Ø)

düşdi boynından bu dünyā yükleri

hîç görünmez **dünyelik eksükleri** (GII/1, K204B-6)

(dünye+Ø+lik eksük+ler+i)

şöyle muhkem bağladı kim oldu bir

getdi andan ol **otuzlık** kaldı bir (GI/1, K15B-6)

(otuz+Ø+lık+Ø+Ø)

dünyeligi kişinin çün kedile

pes gerek anda melâlet yol bula (GI/2, L183A-1)

(dünye+Ø+lig+Ø+Ø+i)

dünyelige kânî‘ olmak kândurur

zîra kim yarıçısı rahmândurur (GI/1, L48B-2)

(dünye+Ø+lig+Ø+Ø)

2.2.11. +sIz

ölüdür ‘ilmi ‘ **akılsuz** kişinin

anun için hâşılı yok işinun (GI/2, L242B-1)

(‘akıl+Ø+suz kişi+Ø+nun ‘ilm+Ø+i+Ø)

ger biri eksük olursa iş degül

hîç **naşıbsüz kişi** yol varmış degül (GI/1, A61B-8)

(naşib+Ø+süz kişi+Ø)

tevbesüzler hîç rāhat bulmaya

fāsıka haqdan hidāyet gelmeye (GII/2, L205B-4)

(tevbe+Ø+süz+Ø+ler)

kim iresiz ol ھاڭیّی devlete

ھۆkm idesiz ol **fenāsuz mülkete** (GI/1, K21B-4)

(fenā+Ø+suz mülket+Ø+e)

rūzı ڭیڭی dōstlarına bu dirligi

dirlig içre şol **riyāsuz birliği** (GI/1, L80A-1)

(riyā+Ø+suz bir+lig+Ø+i)

SONUÇ

Çalışma vesilesiyle, Garîb-nâme adlı eserin sıfatlama işlevli isim tamlamaları bakımından oldukça zengin bir malzemeye sahip olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Eserde bütün alt ve üst işlevlerle birlikte toplamda 12.235 tane sıfatlama işlevi içeren örnek tespit edilmiştir.

14 adet üst işlev tespit edilmiştir: benzetme, işaret, kaynak, miktar, mübalağa, paylaşırma, pekiştirme, sıralama, soru, tasvir, tavsif, lakap, yoksunluk ve zümre. Bu 14 üst işlevden biri olan miktar işlevi ise niceliği bakımından tamlayanın net bir sayı ifade edip etmemesi durumuna göre mutlak-miktar ve müphem-miktar olmak üzere iki alt işleve, müphem-miktar alt işlevinin de mukayese alt işlevine sahip olduğu görülmüştür.

Garîb-nâme’de görülen sıfatlama işlevli isim tamlaması kuran ekler ve alt işlevleri kullanım oranına göre şu şekilde sıralanmaktadır: işaret (5635) > miktar (4068) > tavsif (914) > zümre (522) > sıralama (344) > mübalağa (269) > soru (221) > benzetme (116) > yoksunluk (76) > pekiştirme (43) > kaynak (13) > tasvir (12) > paylaşırma (1) : lakap (1) Görüldüğü gibi, eserde en fazla kullanılan işlevler miktar, işaret ve tavsiftir. Miktar işlevinin çok fazla kullanılmasının sebebi 10 ana bâbın (bölümün) her birinin içinde yine onar dâsitân (hikâye) anlatırken her bölüm sırasıyla birden ona kadar bir sayıya tahsis edilmiş ve her bölümde o sayıyla ilgili on destana yer verilmiş olmasıdır. Birinci bölümde birlik kavramı etrafında bir olanlar, ikinci bölümde zıtlıklar etrafında dünya ile ahiret, yer ile gök, cismanilik ve ruhanilik gibi iki olanlar, üçüncü bölümde zaman, para ve sultanlık gibi konular üç başlık altında anlatılır. Dördüncü bölümde anâsır-ı erbaa ve cennetteki dört ırmak gibi nesneler, beşinci bölümde ceviz, âlem, sofrâ gibi temsiller beş başlık altında anlatılır. Altıncı bölümde âlemin altı günde yaratılması, yedinci bölümde yedi yıldız, insanın yedi uzvu gibi yedi olanlar, sekizinci bölümde sekiz cennet, dokuzuncu bölümde dokuz felek konuları anlatılır. Onuncu bölümde ilmin üstünlüğünden bahsedilir ve son dâsitânda kitabın niçin on bâb olarak tertip edildiği açıklanır. Bölüm ve içeriğin uyumu ve ona bağlı olarak kullanılan sayılar, miktar işlevli sıfatlama eki almış tamlamaların sayısının fazla olmasına sebep olmuştur.

Eserde en yaygın kullanılan sayı ismi “bir” (bir+Ø+Ø)’dir. Bu durumun birkaç nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, “bir” kelimesi tek ve mutlak olanı simgeler, aynı zamanda birlik olma kavramını ifade eder. Ayrıca, “bir zamânda” (GI/1, R22A-6) gibi ifadelerde

olduğu gibi, belirsizliği de ifade edebilir. Bu eserde "bir" kelimesinin sıkça kullanılmasının sebeplerinden biri de budur. Buna ek olarak varlığın ve evrenin çok yönlü olarak ifade edilebilmesi, kişi-olay-eşya üçlemesinde bir olayı ya da nesneyi detaylı şekilde anlatma veya belirli özelliklerini ifade etme ihtiyacı ve isteği, tavsif ve işaret işlevinin de yoğun olarak kullanılmasının sebebi olarak görülebilir.

+Ø, +cA, +dAn, +(I)ncI, +acuk, +lIK, +II, +sIz, +ıraq, +er, +cuğ morfemleri, eserde sıfatlama eki görevini icra ettiği tespit edilen morfemlerdir. Tespit edilen on bir morfem içinde en fazla kullanılan +Ø morfemidir. Morfemler kullanım sıklığına göre şu şekilde sıralanmaktadır: +Ø > +cA > +sIz > +(I)ncI > +II > +lIK > +dAn > +acuk : +cuğ > +ıraq > +er

Tamlanan (asıl unsur) ve tamlayan (yardımcı unsur) ilişkisi açısından ele alındığında “ikiden” (GI/2, L2333-2), “seksen, doksana” (GI/1, K64N-4) “altmışa” (GII/2, L219B-3) “dünyelig” (GI/1, L48B-2), “kârsâz” (GI/2, K127A-9) “azacuk” (GII/1, L105B-1), “miskîne” (GI/1, R14A-10), “tevbesüzler” (GII/2, L205B-4) “ğarîbem” (GII/2, R299B-6), “boz” (GII/1, A249A-10), “dünyelik” (GI/2, K122A-11) örneklerinde asıl unsur tercihe bağlı olarak telaffuz edilmemiştir. “ikiden” (GI/2, L2333-2) (iki şeyden), “seksen” (GI/1, K64N-4) (seksen yıl), “doksana” (GI/1, K64N-4) (doksan yaşına), “altmışa” (:altmış yaşına) (GII/2, L219B-3), “dünyelig” (GI/1, L48B-2) (dünyelig eşya), “kârsâz” (GI/2, K127A-9) (kârsâz kişi), “azacuk” (GII/1, L105B-1) (azacuk şey), “miskîne” (GI/1, R14A-10) (miskîn kişiye), “tevbesüzler” (GII/2, L205B-4) (tevbesüz kişiler), “ğarîbem” (GII/2, R299B-6) (ğarîb kişiyim), “boz” (GII/1, A249A-10) (boz renk) “dünyelik” (GI/2, K122A-11) (dünyelik eşya).

Aynı tamlamada birden fazla sıfatlama işlevli kelimenin olduğu tespit edilmiştir. “nice çok altun” (GI/1, A51A-11) örneğinde “nice” kelimesi zaten müphem bir miktar belirten “çok” kelimesinin önüne gelerek “sayısız, oldukça çok, pek çok” anlamında ifadeyi güçlendirerek çokluğun çokluğunu belirtmektedir.

“hîç gümânsuz” (GI/1, R31B-10 ve GI/1, A30B-4) örneklerinde “hîç” kelimesi, şüphe barındırmayan anlamındaki “gümânsuz” kelimesinin önüne gelerek yoksunluk anlamını güçlendirmiş ve derecelendirmek için kullanılmıştır. İlave olarak, “hîç kimesne” (GI/1, R31B10) örneğinde “hîç” kelimesi de “bir tek kişi bile, kimsecik anlamında yine ifadeyi güçlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Aynı kullanım şekli “hîç nesne” (GI/1, R8B-11) örneği için de geçerlidir ve “bir tane bile nesne” anlamındadır. Yukarıdaki örneğin aksine

bu sefer yokluğun derecesini arttırmak için kullanılmıştır ve hiçliğin hiçliğini ifade etmektedir. Bu yapıdaki tamlama örneklerine sıkça rastlanmıştır.

“azacuk ni‘ mete” (GI/1, R31A-5), “azacuk şu” (GII/2, K331B-8) örneklerinde karşımıza çıkan “+acuk” morfemi, eklendiği ismi nitelik bakımından azaltarak küçültme anlamı katmaktadır. “az” kelimesine “çok az” ve “biraz” anlamı katarak ifadeyi güçlendirmiştir. “hamūşırak, hōşırak” (GII/2, K197B-10) örneklerinde tespit ettiğimiz “+ırak” morfemi ise “daha iyi, iyice” anlamı katmaktadır. “hamūşırak” (daha suskun), “hōşırak” (daha hoş).

Bunların yanı sıra bir tamlananın hem nicelik hem de nitelik yönüyle tamamlandığı da gözlemlenmiştir. Mesela “bir ‘aceb hikmet” (GII/1, A75B-8) örneğinde olduğu gibi tamlanan birden fazla sıfatlama işlevli kelime alabilir ancak burada yukarıda bahsettiğimiz gibi anlam kuvvetlendirme amacı taşımamaktadır. Buna benzer başka örnekler de çalışmamız içinde kaydedilmiştir.

Eserde yer ödünçlemeli kullanımlar da tespit edilmiştir: “göz yaşı yağmur gibi” (GI/1, R32B-10) (yağmur gibi+Ø+Ø göz yaşı+Ø+ı) “biñ çerāğ olsa münir” (GI/1, A26B-8) (biñ+Ø+Ø münir+Ø+Ø çerāğ+Ø), “mü’mîn gönlidür toprak gibi” (GI/2, A125A-10) (toprak gibi+Ø+Ø mü’mîn+Ø+Ø gönl+Ø+i+Ø+dür)

Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesi döneminde “kötü, fena, şeytan” anlamında kullanılan “yavlağ” kelimesi Eski Anadolu Türkçesi döneminde “yavlağ” şeklini almış ve zaman içerisinde söz dizimindeki kullanımlarına bakıldığında “son derecede, aşırı, çok fazla, pek çok” anlamını karşıladığı görülmüştür. Yaşanan anlam değişmesiyle aslında miktarla ilişkili olmayan bu sözcük önünde yer alan isimleri azlık-çokluk açısından niteleyerek sıfat görevi kazanmıştır. “yavlağ ulu” (GII/2, K197B-9) ve yavlağ muhtaşar (GII/2, L151B-1) numaralı beyitlerdeki kullanımları yaşanan anlam değişmesine örnektir. Bu anlam değişimi, günümüz Türkçesinde “feci güzel”, “felaket güzel” kullanımını anımsatmaktadır.

Dil malzemesi açısından zengin ve güçlü bir eser olan Garīb-nāme, aynı şeklin birden fazla görevi icra edebileceği, aynı görevin ise birden fazla şekille icra edilebileceği düşüncesiyle incelenmiş ve örnekleri kaydedilmiştir. Tespit edilen 12.235 örnek ile üçü alt işlev olmak üzere toplamda 17 işlevi içeren bu kıymetli eser sıfatlama ekleri kategorisinde bulunan şekil ve işlevlerin değişebileceği ve sayısının artırılabilceğini

göstermektedir. Bu da sıfatlama ekinin içeriği ve kullanım zenginliğinin tespiti açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. (1998). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: TDK Yayınları, 2. Baskı.
- Aydın, Ayşe. ve Öveç, Ebru. (2023). Mu‘înü’l-Mürîd’de Sıfatlama Fonksiyonlu İsim Tamlaması Kuran Ekler ve Fonksiyonlarının Adlandırılması. Turkish Studies-Language, 18(4), 2321-2346.
- Balcı, Emine. (2019). Ahmetcan Aşiri’nin “İdikut” İsimli Romanında Sıfat İsim Ekleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Banguoğlu, Tahsin. (2011). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 9. Baskı.
- Başdaş, Cafer. (2011). Türkçede Eklerin Hiyerarşisi ve Ara Ekler. Seminerler: Muğla.
- Bilgegil, Kaya. (2014). Türkçe Dil Bilgisi. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Delice, İbrahim. (2000). “Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 24, Sivas, s. 221-235.
- Demir, Tufan. (2013). Türkçe Dilbilgisi, Ankara: Kurmay Yayınları.
- Doğan, İsmail. (2000). Türk Dili, Rize: Akademi Yayınevi.
- Ergin, Muharrem. (2013). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gencan, Tahir Nejat. (1979). Dilbilgisi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, Gürer. (2004). “Türkçede ‘Sıra Dışı’ Ekler ve Eklerin Tasnif-Tanımlanma Sorunu Üzerine”. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe. (1969). Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, Günay. (2013). Türkçenin Dil Bilgisi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. (2017). Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 4.Baskı.
- Kut, Günay. (1991). “Âşık Paşa”. İslâm Ansiklopedisi C.4. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, Hatice. (2011). Eski Anadolu Türkçesi, Ankara: Akçağ Yayınları.

- Şerifoğlu, Yasin. (2015). “Türkiye Türkçesinde İsimleri Sıfat Yapan Eklerin Durumları Üzerine Bir İnceleme ve Yeni Bir Terim Önerisi”. *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 6, s. 71-78.
- Tapar, Dilan. (2022). Sinan Paşa’nın Tazarru‘-nāme Adlı Eserinde Sıfatlama Fonksiyonlu İsim Tamlaması Kuran Ekler Kategorisi, *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.61, s. 336-358.
- Tek, Emel. (2018). “Kendi Gök Kubbemiz’de İsim Tamlaması Kuran Ekler Kategorisi”, *TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.12, s. 395-408.
- Topçu, Çiğdem. (2015). “Yap-(ım) Ve Yap-(ım) İle İlişkilendirilen İfadelerin Dil Bilgisindeki Yeri”. Ankara: 10. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri.
- Topçu, Çiğdem. (2023). Kitābu Evsāfı Mesācidi’ş-Şerīfe’de Sıfatlama İşlevli İsim Tamlaması Kuran Ekler, *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.66, s. 345-366.
- Turan, Zikri. (2000). “Türkçenin Yapım Ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 25-29 Eylül 2000, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, Zikri. (2010). “Türk Dilinin Söz Diziminde Yer Ödünçlemesi”. III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu. s. 908-914. 16-18 Aralık 2010. İzmir.
- Turan, Zikri. (2015). “Türk Dilinde Sıfatlama Ekleri”. X. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, 1, 616-622.
- Turan, Zikri. (2018). “Türk Dilinin Eklerini Sınıflandırmanın Esasları”. *Türkbilig*, 35. 97-110.
- Koç, Nurettin. (1992). Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Vardar, Berke. (1980). Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, Kemal. (2000). Âşık Paşa, Garib-nāme (Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zülfikar, Hamza. (2011). “Yapım ve Çekim Eklerinin Tahlili”. *Türk Gramerinin Sorunları-Bildiriler*, 437. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Nurdan VARAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Türk Dili ve Edebiyatı
Makale ve Bildiriler	
1. Varan, Nurdan. (2024) “Garīb-nāme’de Miktar İşlevli Sıfatlama Ekleri”. Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.70, s. 387-399.	